

Н. М. Бібік

Я у світі

УДК [373.31:30](075)
ББК 60я71
Б 59

Умовні позначення:

запитання
і завдання

працюємо
разом

практичне
завдання

виконай
з батьками

Бібік Н. М.

Б 59 Я у світі : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік. — Х. : Вид. група «Основа», 2015. — 160 с. : іл.

ISBN

УДК [373.31:30](075)
ББК 60я71

Навчальне видання

БІБІК Надія Михайлівна

Я У СВІТІ

Підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Фаховий редактор *Г. В. Троцько*

Редактор *Ю. Є. Бардакова*

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку _____. Формат 70х90/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 11,67.

ТОВ «Видавнича група "Основа"». 61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-33. E-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ISBN

© Бібік Н. М., 2015
© Ширяєв Д. В., ілюстрації, 2015
© ТОВ «Видавнича група "Основа"», оригінал-макет, 2015

ПОЗНАЙОМТЕСЯ З НИМ!

Паперовий кораблик щодня
Перевозить у трюмах знання.
Після плавання цей корабель
Повертається в рідний портфель.

Анатолій Качан

ШАНОВНА ШКОЛЯРКО!

ШАНОВНИЙ ШКОЛЯРИКУ!

Книжка, яка завжди під рукою, так і називається — підручник. Цей підручник стане в нагоді, коли тобі треба відповісти на питання: де ми живемо? Яким бути? Як дружити? Які у тебе права і обов'язки? Як поводитись, щоб не порушувати прав інших людей? Як досягти успіху в навчанні і житті?

ЛЮДИНА

РАДІСТЬ ЖИТТЯ

У Декларації прав людини першим названо право на життя. Цим підкреслено, що життя — найвища цінність.

Але чи вміємо ми жити так, щоб постійно відчувати диво і радість життя? Якими б важкими не були деякі події, хвороби, втрати, не забуваймо, що у світі той наймудріший, хто найдужче любить життя і вміє цінувати кожную його мить.

...Багато років тому з дівчинкою Ольгою Скороходовою трапилася біда — через тяжку хворобу вона втратила зір, слух, можливість спілкуватися. Завдяки самовідданій праці лікарів дівчинка змогла налагодити зв'язок за допомогою рук. Оля навчилася таким чином пізнавати світ і жити в ньому. Здобула освіту, стала викладачем. І написала про себе книжку, у якій немає суму, а лише радість від того, що вона живе...

Тож учіться радіти простому і навіть звичному: м'якому хлібу, кухлику молока, доброму слову, сонячному променю, першій квітці.

А головне — намагайтеся не псувати своє життя і життя інших людей прикрими вчинками, необережною поведінкою, грубощами, капризами, необґрунтованими вимогами.

1. Випиши з тексту важливі, на твій погляд, думки. Обміняйся із сусідом (сусідкою) по парті зошитами. Поміркуй над своїм і його (її) вибором. **2.** Продовж речення: «Я захоплююся тими людьми, які...»

Обговоріть, чому не треба заподіювати будь-якої шкоди собі й іншим людям.

Об'єднайтеся в групи. Підготуйте розповідь про мужніх людей, які зуміли протистояти всіляким трагічним моментам. Це може бути, наприклад, розповідь про Лесю Українку, яка, незважаючи на тяжку хворобу, стала однією з найосвіченіших жінок свого часу, геніальною поетесою. Можна зібрати інформацію про наших сучасників параолімпійців, які змогли не лише перемогти власний біль, але й здобути перемогу для себе і своєї країни.

Спортсменка з Волині Юлія Батенкова-Бауман здобула чотири медалі на зимових Параолімпійських іграх 2014 року. А можливо, поряд із вами живуть мужні люди. Не-хай про них розкажуть тобі тато, мама, дідусь чи бабуся.

ЖИТИ — ЦЕ...

Учні четвертого класу відповідали на запитання, що значить жити.

Марійка. Жити — це рухатися, серцю битися, дихати, думати.

Ганнуса. Жити — це рости, учитися, дізнаватися про нове, радіти і навіть засмучуватись.

Володя. Жити — це будувати, відкривати нові школи, допомагати людям похилого віку.

Настя. Жити — це значить робити добро.

Антон. Жити — це бігати, стрибати, ходити, працювати.

Софійка. Жити — це дивитись на природу і слухати її, а ще захищати.

Данилко. Жити — це боротися зі злом.

1. Виберіть відповіді, які сподобалися найбільше. **2.** Доповніть їх своїми міркуваннями.

Найкращі думки запишіть на плакаті, зазначивши автора (вашого однокласника чи однокласницю), та прилаштуйте цей плакат у класі на видному місці.

БЕЗ ЧОГО НЕ МОЖНА ЖИТИ

Казка

Задумався якийсь старий ведмідь про життя. Задумався та й спитав ведмедицю:

— Скажи мені, на чому життя тримається?

А ведмедиця наїлася свіжої лісової малини, лежить собі в кущах, на сонечку гріється і вухом не кивне. Дрімає.

Тоді ведмідь голосніше ревнув:

— Не прикидайся глухою! Відповідай, на чому життя тримається!

Позіхнула ведмедиця, перевернулася на другий бік і пробурмотіла крізь сон:

— На їжі життя тримається...

Почула це лисиця та й каже:

— Щира правда. Життя на їжі тримається, на харчах. Курятинці, тетерев'ятинці, зайчатинці... Хто що полюбляє, те і їсть. Заєць кору гризе. Білка шишки лущить...

— Ха! — перебив лисицю вовк, що пробігав мимо.

— Не тільки на їжі життя тримається. Спробуйно прожити без лігва...

— Чи без нори! — додав кріт.

І дятел ствердив:

— Без житла й сита тварина гине.

Прояснилося в голові у ведмедя. Зрозумів він, що без їжі та без житла погано будь-якому звіру, однак вирішив людей попитати.

Був у нього знайомий селянин.

Розповів ведмідь селянинові все, що йому звірі сказали, й запитав:

— Чи це так?

— Так, — відповів селянин. — Тільки людині цього замало.

— А що їй ще потрібно? — питає клишоногий.

А селянин на те:

— Ти сам, Мишку, зметикуй. — Каже і на кожух показує.

Зрозумів ведмідь та й собі відказав:

— У мене кожух готовий. На мені росте. А в тебе такого немає.

— Ото ж бо воно й є, — напоумлює селянин ведмедя. — Тільки й кожуха мало людині. Сорочка та інший одяг теж потрібні. А босій як людині жити? Хоча б личаки треба сплести.

Допізна думали-гадали селянин з ведмедем про це та про багато чого іншого. У ведмедя навіть голова пухнути почала.

— Годі! — ревнув він. — Не потрібна мені в лісі ця грамота. Я й без неї проживу.

— Так-так, — погодився селянин, — ти проживеш без неї. Тобі, звірові, навіщо багато знати, а людям треба. Бо життя не тільки на їжі, житлі та одязі тримається, — воно й ученням міцне.

Євген Пермяк

1. Прочитайте казку в особах, за допомогою масок інсценуйте її. **2.** Подумайте, без чого не може жити звір, а без чого — людина.

ТИ ЗВИЧАЙНИЙ ЧИ НЕЗВИЧАЙНИЙ?

Уяви, що ти сам у кімнаті. Вечір. І раптом спокійний голос говорить тобі: «Ану, глянь на найнезвичайнішу людину на Землі. Ти побачиш її в дзеркалі».

Ти дивишся в дзеркало і бачиш... себе!

Чим же ти незвичайний? Невже ти не схожий на жодну людину на Землі? Адже в тебе, як і у всіх, є голова, руки, ноги, очі, вуха, ніс, рот.

А що в тебе є такого, чого немає в інших?

Може, ти знаєш щось таке, чого не знають інші? А може, ти вмієш робити те, чого не вміють інші?

Твоя поведінка відрізняє тебе чимось від інших?

Спробуйте відповісти на ці питання самі або за допомогою рідних.

Ось якою була відповідь дітей із Кіровоградщини на подібні запитання.

Кирило. Я — неповторний, і це — добре. Ніхто не може повторити моїх рухів, думок, написати твір моїми словами, переживати так само, як я. Навіть близнюки мають різні відбитки пальців, характери, міркують по-різному. Якби клонували людей, то було б нецікаво жити. Наприклад, художник намалював картину, приніс на виставку, а там уже таких десятків. Або письменник написав казку, а така вже є в книгарні.

Ксенія. Я — неповторна! Від цієї думки стає легко й радісно. Адже світ прекрасний завдяки своїй різноманітності. Ніхто не може робити все те, що вмію я. Наприклад, у школі я беру участь в інсценізації різних казок. На репетиціях тільки мені вдається виконати ролі так, як нікому іншому. Ще я граю на фортепіано, вважаю, що теж неповторно. Ось така я.

НАСТАНОВИ МАТЕРІ ТЕРЕЗИ

Мати Тереза була настоятелькою Ордену милосердя. У різних країнах світу вона відкривала школи, медичні пункти, притулки для бідних, допомагала хворим і знедоленим.

Своїми вчинками вона навчала, що кожна людина може і повинна робити добро на своєму місці.

З настанов Матері Терези

Життя таке чудове — не змарнуй його!
 Життя — це краса. Захопися нею!
 Життя — це мрія. Здійсни її!
 Життя — це багатство. Не розтринькай його!
 Життя — це таємниця. Пізнай її!
 Життя — це боротьба. Стань борцем!
 Життя — це удача. Шукай цю мить!

1. Обговоріть настанови найвідомішої у світі благодійниці. **2.** Поставте одне одному запитання за кожним твердженням. Наприклад: «Чому життя — це краса?», «Чому життя — це мрія?». До відповідей на важкі для вас запитання долучайте дорослих.

Знайди слова, які «заховались» у слові *благодійність*. Що вони означають?

ПЕРЕД СПРАВЕДЛИВИМ СУДДЕЮ

В одній людській громаді був такий звичай: коли людині, що прожила життя, наставала година помирати, вона поставала перед Справедливим Суддею, і той вирішував, що залишиться у світі від неї: повага громади, любов, шана, вічна слава чи всього-на-всього маленька згадка.

І ось настав час помирати Працьовитій Людині. Прийшла вона до Справедливого Судді. Той і питає:

— Скільки літ прожила ти на світі?

— Дев'яносто дев'ять, — відповідає Працьовита

Людина.

— Показуй свої роки.

А Працьовита Людина щодня садвила по одному дереву. Скільки днів вона прожила, стільки й дерев виросло. Повела Працьовита Людина Справедливого Суддю, стала показувати дерево за деревом.

Багато днів минуло, поки Справедливий Суддя оглянув ліс, що виростила Працьовита Людина. Оглянув і сказав:

— Гарно ти прожила життя. Нехай залишиться від тебе у світі вічна слава.

Спокійно померла Працьовита Людина. Приспіла година помирати Неробі.

— Скільки літ ти прожив на світі? — питає у нього Справедливий Суддя.

— Дев'яносто дев'ять, — відповідає Нероба.

— Показуй свої роки.

А Неробі й показати нічого. Побачив Справедливий Суддя перед собою порожнє місце.

— Ну що ж, нехай залишиться від тебе забуття,
— вирішив Справедливий Суддя.

Нероба помер, і тої ж миті люди про нього забули.

Василь Сухомлинський

1. Знайдіть у тексті слова про те, що залишається після людини на Землі. **2.** Обговоріть, що значить «гарно прожити життя».

ВАЖКО БУТИ ЛЮДИНОЮ

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежав у долині за кілька кілометрів до села. Втомлені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили. Відійшли на кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Що ж... — каже Роман, — це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

— Варто, — наполягає Марійка. — Хіба тобі самому не соромно перед собою, Романе?

Роман усміхнувся. Видно, що йому не соромно.

— Ви як хочете, — каже Марійка, — а я повернуся й подякую...

— Чому? Скажи, чи ж обов'язково це зробити? — питає Роман. — Адже ми так потомилися...

— Бо ми люди... Якби ми були телята, можна було б і не вертатися...

Вона рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

— Важко бути людиною... — сказав він.

Василь Сухомлинський

1. Прочитайте оповідання в особах. **2.** Знайдіть у тексті слова Марійки, які змусили Романа повернутися разом з усіма.

1. Доведи Роману, що подяка — це не дрібниця. **2.** Поміркуй, чому важко бути людиною. **3.** Продовж речення: «Бути людиною — це значить...»

ЛЮДСЬКЕ «Я»

ДБАЙ ПРО СВОЄ ДОБРЕ ІМ'Я

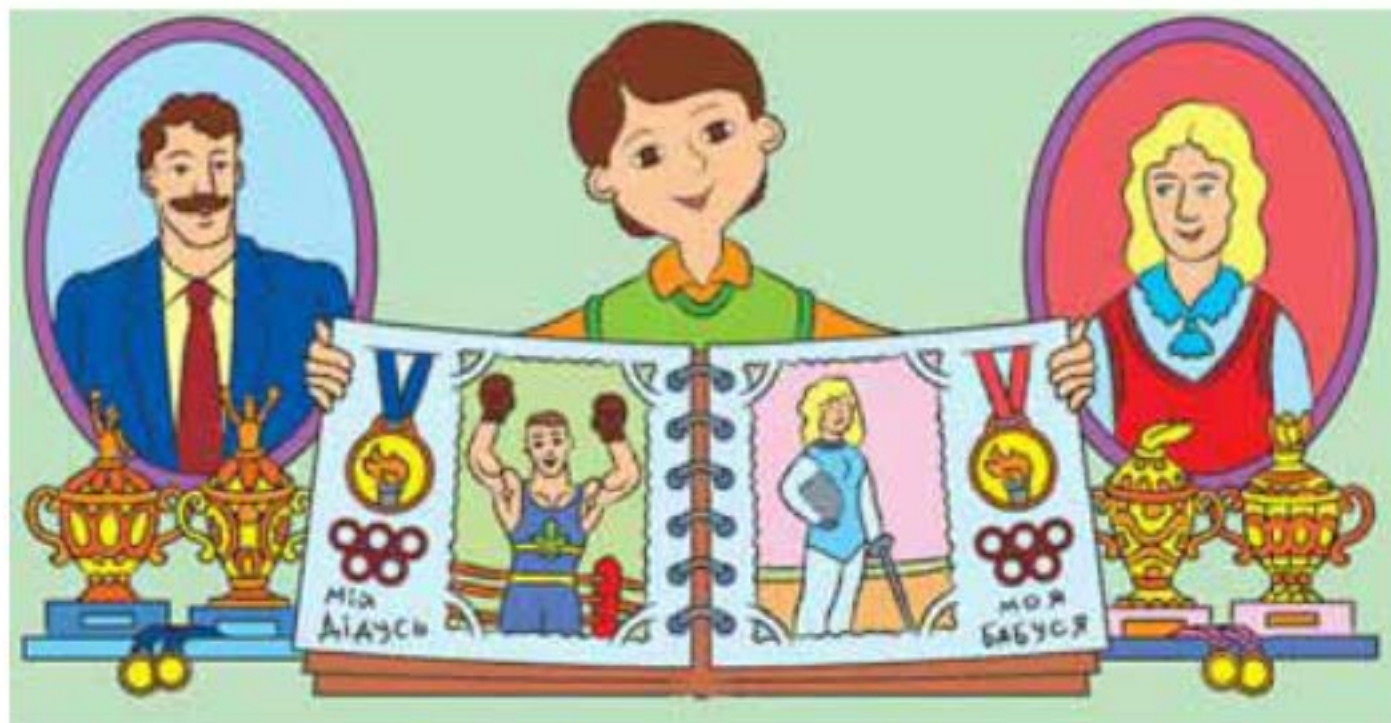
Дослідники стверджують, що тривалий час люди виокремлювали себе з-поміж інших лише за допомогою власних імен. У первісному суспільстві вважалося, що людина і її ім'я — це те саме, а відходячи з життя, людина забирає із собою і своє ім'я. Тож імен усім не вистачало. До нас дійшли легенди, як деякі племена Нової Гвінеї полювали за іменами.

Уголос ім'я не вимовлялося, щоб не з'явилася та людина, яка колись його носила, або щоб не накликати на себе біди.

У язичницькі часи іменами передавались ознаки побуту, вірування, місцевості. Називали Кожум'якою — за ремеслом, Владикою, Селянином — за соціальним станом. Надзвичайно багато імен утворилося від назв риб, птахів, звірів, комах (Жук, Заєць, Гусак).

За часів Київської Русі для княжих дітей існували почесні імена з частинками *-слав*, *-мир*, *-волод*, *-полк*, *-зар*, *-мисл*: Ярослав, Володимир, Всеволод, Ярополк, Світозар, Добромисл. У цих іменах виявлялися князівські чесноти: честь, гідність, святість.

В Україні з діда-прадіда дуже дбали про честь власного імені, щоб не знеславити свій рід поганими вчинками. Бо людина залишається жити у своєму доброму імені.

1. Обґрунтуй думку, висловлену в останньому абзаці.
2. Назви людей, які залишили по собі добру пам'ять. Це можуть бути відомі люди або твої рідні. Може, на честь когось із них назвали тебе. Поміркуй, про що це свідчить.

Зіграйте в гру «Чий голос?», щоб пересвідчитись, що ви добре знаєте однокласників. Одному гравцю зав'язують очі, а решта — стають за його спиною. Хтось промовляє ім'я гравця, той повинен упізнати, хто його покликав. Хто жодного разу не помилився, той одержує винагороду (аплікацію, квітку тощо).

ДЕ СПРАВЖНЄ «Я»?

Уранці Микола встав не з тієї ноги. Він гаркнув на бабусю, яка дала йому з'їсти котлету. Штурхонував малого братика Федора, який здивовано запитав бабусю, чому Миколка кричить. Вискочив

Микола з дому злий і помчав до школи. По дорозі помітив Клавдію Іванівну і стишив ходу. Порівнявшись з учителькою, увічливо нахилив голову, усміхнувся і прощобетав:

— Доброго ранку, Клавдіє Іванівно. Дозвольте, я вам портфельчик піднесу. Не заперечуєте? Дякую. Правда, чудова погода?

Попрощавшись у гардеробі з учителькою, він став стягувати із себе пальто.

— Привіт, Колю! — привіталася з ним Марійка. — Що ти такий невеселий?

— Біжи звідси, Антонова, а то як вріжу, — відрубав хлопець. — І без тебе турбот вистачає!

Тут у вестибюль зайшла Марійчина мама. Миколка виструнчився і розтяг рота в нещирій посмішці:

— Здрастуйте, дуже радий вас бачити. А ми тут із Марійкою балакаємо...

Через секунду на сходах його обличчя знову набуло злого виразу.

— Ану, розійдися, малеча! Вештаються тут...

Раптом його обличчя знову стало солодким, наче його сиропом залили.

— Привіт, Оленько! Як поживаєш? Так, я вчора телефонував, хотів поцікавитися, як там у тебе з математикою. Не даси зошита, га? Дякую, дуже дякую, — задоволений Микола пішов списувати домашнє завдання.

І враз його так пересмикнуло, що приховати вже не можна було. Хлопець побачив директора Анато-

лія Федоровича і спробував зробити потрібний вираз обличчя, але зла гримаса не сходила з нього.

— Доброго дня, Анатолію Федоровичу, — скрипучим голосом привітався і злостиво блимнув очима. — Дуже радий, Анатолію Федоровичу. Дякую, будь ласка, доброго дня, Анатолію Федоровичу. Вибачте, ура, будьте ласкаві, усього найкращого...

Директор із жахом відсахнувся:

— Що з тобою? Де твоє обличчя?

Микола кинувся до дзеркала і, глянувши в нього, з переляку закричав...

1. Скільки в Миколи «Я»? А яке з них справжнє? **2.** З ким він був увічливим, а з ким — грубим? Від чого залежала ввічливість хлопця?

Допоможи Миколі знайти своє обличчя — порадь, що йому треба змінити в собі. Для цього можеш написати хлопчикові листа.

1. Прочитайте цей твір в особах. **2.** Складіть кінцівку оповідання.

ВИНАХОДИ ЛЮДСТВА

Ми оточені речами, якими повсякчас користуємося, не замислюючись, звідки вони взялися, хто їх придумав і як вони змінили на краще життя людей.

Навіть у звичайному шкільному ранці можна побачити чимало винаходів.

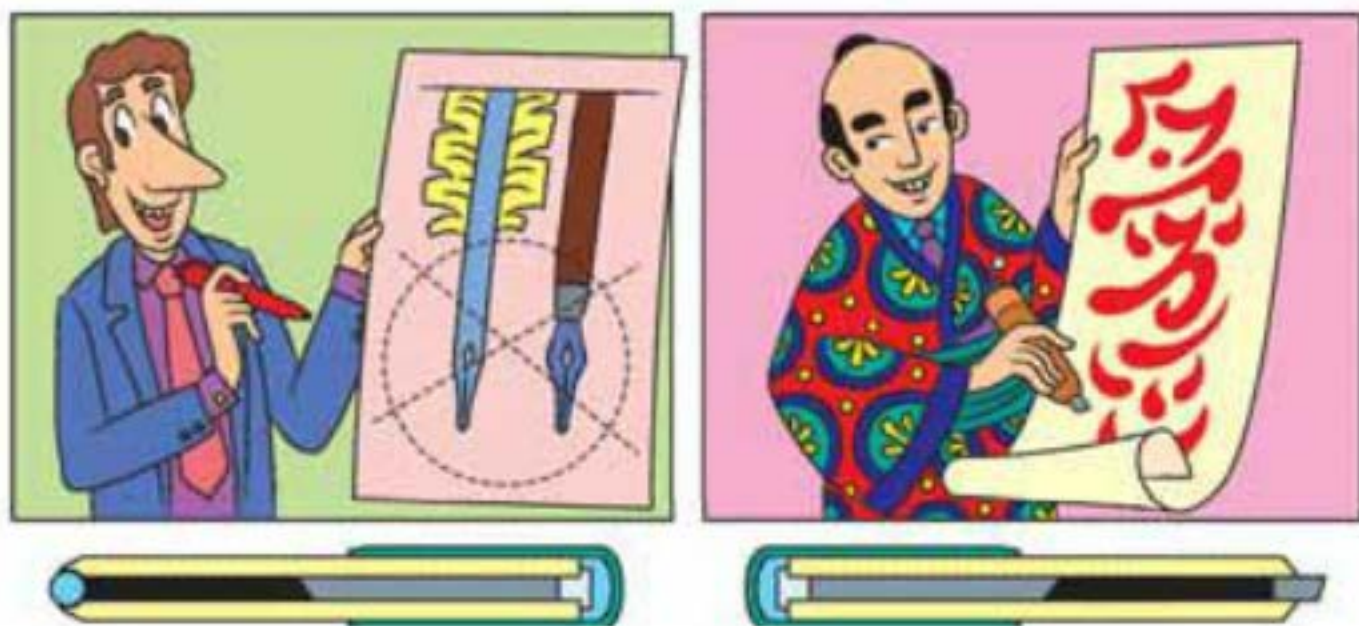
КУЛЬКОВА РУЧКА

Після старовинного письмового приладдя — гусячого пера та його сучасного молодшого брата — металевого пера, для яких потрібне рідке чорнило, 80 років тому була винайдена кулькова ручка. Винахід угорського журналіста Ладислава Біро полягав у тому, що стрижень почали заповнювати пастоподібним чорнилом, яке швидко висихало. Завдяки малесенькій рухомій кульці на кінчику стрижня ручка й пише.

ФЛОМАСТЕР

А ваш улюбленець фломастер, яким так зручно малювати, з'явився ось із якою метою. Один японський винахідник, розмістивши м'який писальний кінчик в авторучці, вирішив у такий спосіб допомогти майстрам традиційного національного письма. І справді: витончені ієрогліфи виглядали так, ніби це були мазки пензля.

Перші фломастери можна було придбати в Японії від 1962 року.

ДОШКУ ПРИДУМАВ УЧИТЕЛЬ

Один давньоримський учитель додумався виготовити дошку і поставити її в класі. А нашттовхнули його на цю думку тодішні звичаї. Виявляється, у Давньому Римі дозволено було писати і малювати на... стінах. І римляни охоче це робили. Перехожі з їхніх написів дізнавалися багато цікавого, як ми сьогодні з газет і журналів. Ці помальовані та обписані стіни і підказали вчителеві зробити в класі дошку, на якій писатимуть школярі...

Але ж яка зручна річ — дошка! Написав — стер, написав... І помилку легше виправити, ніж у зошиті!

Проте ця зручність для школярів не влаштовує вчителів. І вони продовжують винаходити... дошку. Уже створено дошку у вигляді книжки: скільки в ній сторінок — стільки й учнів пише

і навіть голки з вушками. Звісно, такі голки часто ламалися. Тому, коли було відкрито срібло, голки почали виготовляти з нього. Але тільки з винайденням сталі (у 14 столітті) швачки отримали міцну й зручну голку. Відтоді минуло багато часу і винайдено багато розумних швацьких машин, але без голки люди все одно не можуть обійтися.

З журналу «Барвінок»

ТВОЇ РОВЕСНИКИ — ВІНАХІДНИКИ

Чи знаєш ти, що пластилін винайшла школярка? Внучка відомого виробника засобу для чищення шпалер запропонувала використовувати цей засіб для гри. З його складу прибрали шкідливий вміст, додали мигдалеву олію та барвники.

Ідея створення хутряних навушників для захисту від холоду належить 15-річному американцеві Честеру, який любив кататися на ковзанах і водночас слухати музику.

Автор ідеї створення снігохода — 15-річний канадець Джозеф.

Шрифт Брайля, призначений для читання незрячими людьми, розробив французький підліток, 15-річний син чоботаря Брайля. Хлопчик був сліпий

із трирічного віку, а за основу свого шрифту взяв «нічний шрифт», який використовували військові для читання повідомлень у темряві.

Іграшкову вантажівку з відкидним кузовом винайшов і навіть запатентував шестирічний Роберт. Хлопчик намалював машинку для того, щоб батько зробив йому таку саму.

Фруктовий лід — морозиво на паличці — уперше виготовив 11-річний американець Френк.

12-річний Максим зі Львова створив робота, що виконує функції інженерів. Робот сканує приміщення, заміряє площу і за допомогою радіосигналу передає дані на комп'ютер.

1. Поміркуйте, що об'єднує розповіді, подані в розділі «Винаходи людства». **2.** Обговоріть, що нового ви дізналися з цього розділу. **3.** Можливо, у вас є свої міркування щодо того, як удосконалити шкільні речі? Пофантазуйте.

Досліди історію якогось винаходу. Презентуй результати свого дослідження однокласникам, друзям або батькам.

ДОРОГА ДО УСПІХУ

Кожна людина чогось прагне. Хтось хоче стати лікарем, хтось — банкіром, а хтось — спортсменом. У кожній професії можна досягти успіхів, маючи необхідні знання.

Але будь-якому досягненню передуює робота, пошук, захоплення...

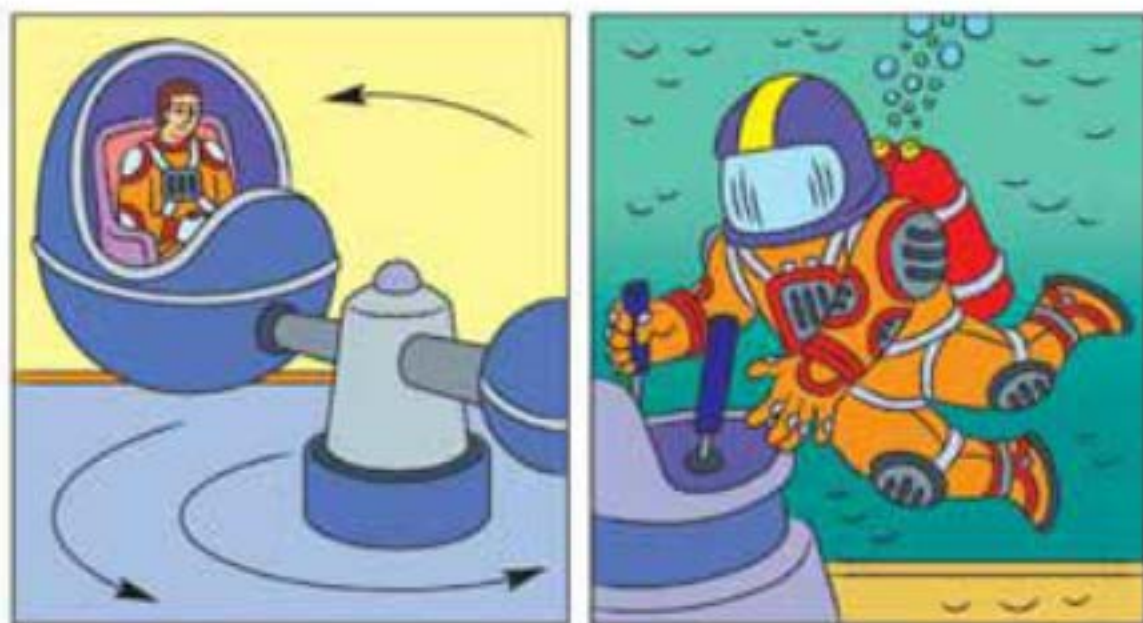
БУДУ КОСМОНАВТОМ

Леонід Каденюк — перший космонавт незалежної України.

Ще в 10 років Ляоня вирішив стати космонавтом. Першою сходинкою до мрії була професія — у 30 років Леонід керував реактивними літаками-винищувачами.

Згодом, пройшовши суворий відбір, Каденюк став наполегливо готуватися до польоту в космос.

Тренування на центрифугі допомагають витримати перевантаження під час зльоту та посадки космічного апарата. Вона, мов карусель, крутиться по колу. Але швидкість обертання настільки велика, що людина стає вдесятеро важчою!

Під водою майбутні космонавти випробовують скафандри та вчаться рухатись у невагомості.

На орбіті український космонавт проводив досліді з рослинами та спостерігав, як невагомість

впливає на організм людини. Загалом у космосі Леонід Каденюк перебував 15 днів 16 годин 35 хвилин і 1 секунду.

Ознайом своїх однокласників із планами на майбутнє. Розкажи, як ти їх виконуватимеш.

ЧОГО НАВЧАЮТЬ У ШКОЛІ

Ти знаєш, школа в нас яка?
Я розповім тобі, мій друже.
Там не покривдять малюка,
Не вразять недозрілу душу.

Ти вивчиш літери і лік.
Ти знатимеш, як жити треба,
Щоб говорили всі про тебе:
Це — благородний чоловік!

Добродій, бо добро він діє.
Великодушний, бо душа
Велика в того, хто надію
І мир на світі примножа.

Якщо ти зайченя лякливе, —
Тебе навчають будь сміливим.
Якщо підступний, мов лисичка, —
Відучишся від тої звички.

Якщо ти, наче вовк, гнівливий —
Тебе навчають доброти.
Незграбний — виросте кмітливим
І всього досягне в житті...

Ірина Жиленко

1. Обговоріть, чого навчають вас у школі. **2.** Оформте на плакаті міркування, які сподобались усім.

Знайди в тексті слова, що називають риси характеру з протилежним значенням, як-от: лякливий — сміливий.

КАЗКА ПРО ХЛОПЧИКА АБИХТО

Казна-коли, казна-де жив хлопчик Абихто.

Прокидався будь-коли, вмивався абияк, знехотя, аби ніхто не сварив, снідав і йшов куди-небудь, гуляв аби з ким, аж доки не набридало. Повертався додому, думаючи: «Будь що будь, будь як-небудь...»

Якось хлопчика запитали: «Ким ти хочеш бути?» Він відповів: «А мені все одно. Ким-небудь».

Так і виріс хлопчик Абихто. Виріс, та так ніким і не став. І прозвали його Ніхто. Чи нікого не нагадує тобі цей хлопчик?

Василь Струтинський

Придумайте казку про хлопчика, який не був Абихто, а мав у житті різні досягнення.

ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ МАЛИХ УКРАЇНЦІВ

НАЙСИЛЬНІШИЙ ХЛОПЧИК СВІТУ

Про цього хлопця точно не скажеш: «Мало каші їв». Восьмирічний Єгор Леоненко із Сум зміг підняти штангу вагою 41 кілограм! Попередній світовий рекорд становив 40 кілограмів. Відтак Єгор отримав звання «Найсильніший хлопчик світу».

Єгор тренується по одній годині тричі на тиждень. А от зарядку робить щодня. Хобі сумського силача — малювання. Також він захоплюється прийомами з нунчаками. Це спеціальні знаряддя для східних єдиноборств.

ПОЛІНКА І ТРОМБОН

Одинадцятирічна Поліна Тарасенко з Херсона посіла призове місце на міжнародному дитячому музичному конкурсі. У супроводі професійного оркестру вона грала на тромбоні й неабияк здивувала членів журі. Адже це чоловічий інструмент.

Поліну називають дівчинкою-оркестром. Вона грає також на саксофоні, піаніно, барабанах, учиться — на трубі і флейті. Школа, репетиції, концерти, гастролі — часом навіть мама плутається в розкладі доньки.

Та найбільше її гастролей не любить кіт Саксофон, якого дівчинці подарували на телешоу «Танцюю для тебе».

ДЕВ'ЯТИРІЧНИЙ ВИКЛАДАЧ

Про незвичайні здібності четвертокласника Віталіка Нечаєва із Звенигородки, що на Черкащині, уже розповідали в дитячому журналі «Барвінок», показували хлопчика по телебаченню.

А Віталік знову всіх здивував — прочитав лекції третьокурсникам Черкаського державного університету. Одна з них — про українських гетьманів, хоча в школі Віталік історію ще не вивчав. Раніше він мріяв стати президентом, однак тепер хоче бути вченим.

І вже почав писати книгу з історії. Планує екстерном закінчити школу і вступити до університету.

Обговоріть досягнення цих дітей. Як ви думаєте, завдяки чому вони досягли успіхів?

Започаткуйте проект «Історія досягнень». Спробуйте дослідити історії людей, які стали у своїй справі найкращими.

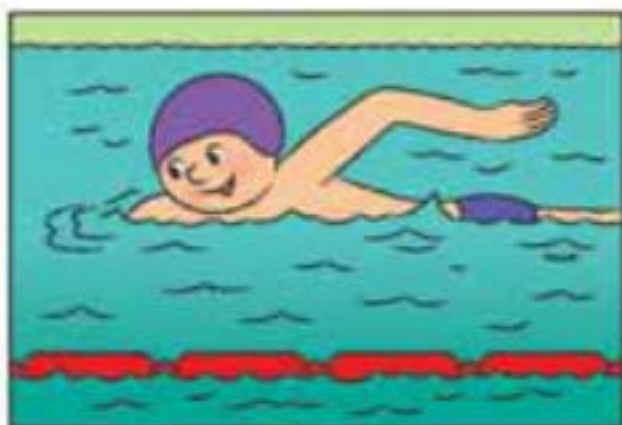
МИ РІЗНІ!

В класі нашому, слід знати,
Дуже різних нас багато:
Ось, наприклад, тиха Тая
Мови дуже добре знає.
І німецьку, і англійську,
І, звичайно, українську.
Грає з ними, як з м'ячем,
Буде перекладачем.
Математика для Владки
Краща, аніж шоколадки.

Він, гадаю, стане скоро
Рятувальником на морі,
Аня ж каже:

«Ти облиш,
Він інструктор з гірських лиж!»
А самій, до речі, Ані
До вподоби малювання,
Всім відомо вже про Аню,
Що художницею стане.
Два Миколки в класі нашім,
Другий в кресленні найкращий.
Піде вчитись після школи
На архітектуру Коля.
Ми цікаві та завзяті —
Нам міста проектувати!

Я ж з книжками
 Міцно дружу,
 Хоч сумлінний я не дуже.
 Я пишу про всіх вірші.
 Кажуть:

«Книжку напиши!
 Є у нас уже конструктор,
 Є художник та інструктор,
 Кухар, архітектор, вчений —
 Хай би був іще письменник!
 І на різні мови Тая
 Вірші поперекладає!»

За Катериною Рибкіною

1. Знайди в тексті назви професій. **2.** Поміркуй, які знання потрібні, щоб опанувати ці професії. **3.** Кого з твоїх однокласників можна назвати майбутнім конструктором, перекладачем, спортсменом?

Організуйте урок захоплень. Кожен може принести результати своїх уподобань: світлини, малюнки, креслення, вишивки, альбоми з марками, інші колекції, свідоцтва про перемоги.

НЕ ВИТРАЧАЙ ДАРЕМНО ЧАС!

ДІЛОВІ РОЗМОВИ

Щоденно після школи
 У Петрика і Вови
 Усе по телефону
 Йдуть «ділові» розмови:

— Здоров! Як справи?
Що робиш? — я питаю.
— Та ось по телефону
З тобою розмовляю...
А як у тебе справи?
— Та справи — те що треба!
— А що ти зараз робиш?
— Та от дзвоню до тебе...
Ну що ж, бувай здоровий,
Бо вже пора кінчати:
Ще ж треба подзвонити
До Роми і до Гната.

Грицько Войко

1. Обговоріть, чому цей вірш уміщено під закликом «Не витрачай даремно час!» **2.** Що б ви порадили хлопчикам?

Запам'ятай! Успіх приходить до тих, хто наполегливий, хто рухається вперед, до тих, хто накопичує знання й уміння змалечку.

ПОРАДИ ПИСЬМЕННИКА

Ось що радив Василь Сухомлинський дітям, щоб вони росли працьовитими і досягли успіхів у житті.

- Праця — нелегка справа. Працюючи, людина створює потрібні й красиві речі. Праця робить людину зрілою, мужньою. Виробляй, розвивай свої здібності працею, творчістю.
- Ніколи не залишай розпочатої справи, доводь її до кінця. Якщо ти звикнеш кидати розпочате і без кінця переходити від однієї справи до іншої, ти станеш ледарем і неуком.

Обговоріть поради письменника. Доповніть їх своїми міркуваннями.

РОБИ, ЩОБ НЕ ПЕРЕРОБЛЯТЬ

Казав татусь — робити треба,
не виглядять, що зробить хтось.

«Роби, та так, щоб після тебе
перероблять не довелось».

А радили вставати зрання,
порада ж ця — великий плюс.

І я збагнув: секрет — старання,
і нині з іншими ділюсь:

«Роби, і не зважай на втому,
і не чекай, що зробить хтось.

Коли ж зробив, то щоб нікому
перероблять не довелось!»

Дмитро Білоус

Спробуй прожити день так, щоб за тобою ніхто не переробляв: не застеляв ліжку, не складав речі, не мив після тебе посуд, не нагадував про виконання домашніх завдань. І цей день опиши в зошиті.

НЕЧИТАНИЙ ЛИСТ

Написала неділя листа,
понеділок отримав, та
часу читати не мав —
вівторкові передав.

Вівторок, з листом у кишені,
допізна точив теревені...
Нечитаний лист спросоння
тицьнув на підвіконня.

Середа не мала бажання
починати читати зрання:
— Прочитаю, лише не тепер...
не тепер, а, можливо, в четвер.

Четвер, протираючи очі,
і знати листа не хоче:
— Хоч хата моя не скраю,
а жодних листів не читаю.

П'ятниця — руки в боки:
— Без листів маю досить мороки!
Мушу постановити —
йти в кіно чи уроки робити?

Носом крутнула субота:
— Читання — марудна робота.
Неділя не вчиться у школі
і має часу доволі...

Неділя раненько, з листом у руках,
скипіла, розгнівана страх:
— Я — вихідна, й поготів
не перечитую власних листів...

Безпритульно тинявся щодня
розпорядок шкільного дня.
А чому? Та ви ж знаєте, друзі, —
він у руки попав ледацюзі!

Оксана Сенатович

1. Прочитайте вірш та інсценуйте його. **2.** Пофантазуйте: якщо б лист потрапив до рук старанного учня, яким би був розпорядок шкільних днів?

РОБИМО ВИСНОВКИ З ТЕМИ «ЛЮДИНА»

- Кожна людина неповторна.
- Відрізняємось одне від одного іменем, зовнішністю, поведінкою, здібностями.
- Життя — найвища цінність, треба берегти своє життя і не завдавати прикрощів іншим людям.
- Цінують людину за добрі справи.
- Захоплюються тими людьми, хто завдяки освіті, праці, наполегливості досяг успіхів, змінив світ на краще.
- Змалку треба бути працьовитим, самостійним. Тільки тоді можна стати успішним.

ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

ШКОЛА ВИХОВАНOSTI

Бажаннн здiйснити свої мрії, стати шанованою людиною iнколи ускладнюється тим, що людина не вмiє поводитися з iншими, не знає елементарних правил культури. Важливо з дитинства додержуватися норм поведiнки без примусу i нагадування.

Вихованiсть i справдi вiдчинняє дверi й серця. Вона пiдкаже людинi, як не бути нудотно лагiдною або, навпаки, черствою в спілкуванні з близькими, навчить не турбувати iнших через дрiбниці, а ще — не скупитися на подяку чи похвалу.

Приймаючи чиїсь послуги, допомогу, вихована людина платить ввiчливiстю i люб'язнiстю, а в разi потреби — i пiклуванням.

Кажуть, що добре виховану людину можна пiзнати з того, як вона слухає. Умiння вислухати співрозмовника, не перебиваючи його, до кiнця, навiть якщо ви не згодні з ним, — це одна з головних ознак тактовностi. До речi, слово «такт» походить з латинської мови, у якiй воно мало два значення: «дотик» i «почуття». Тактовнiсть почи-

нається з уміння поводитися з кожним залежно від його душевного стану; зі здатності відчувати людину, ніби доторкнувшись до неї душею.

Невміння спілкуватися з людьми, поважати одне одного призводить до конфліктів, розчарувань, втрати бажання вчитись і працювати, досягати успіхів.

Вихована людина намагається запобігти ситуаціям, які створюють незручності. Вона не пихата і не байдужа, поводить себе скромно й привітно і не виявляє неприязні до інших.

Тож учімося бути вихованими!

Яку людину можна назвати вихованою? Що про таку людину сказано в тексті? Додай свої міркування.

Доведіть правильність думки, що виховану людину можна пізнати з того, як вона слухає.

ЧЕМНИМ ТРЕБА БУТИ СКРІЗЬ

ПРО КУЛЬТУРУ ЗБЛИЗЬКА

...Дзвінок. Закінчився другий урок. Юрбою клас вийшов у коридор. Як завжди, гуртом ми йдемо до їдальні пити молоко і сік. Біля дверей утворюється страшенна тиснява. Неможливо ні зайти, ні вийти, тому що пхаються всі разом і репетують.

Нарешті хтось розумний відчиняє другу половинку дверей. Увійшли. Але сьогодні дають тільки молоко, а деякі школярі його не дуже люблять. І починається хвиля протестів: «Де мій сік? Я буду скаржитися!»

Але вони все одно беруть пряник і молоко, яке не п'ють. У результаті це молоко не в роті, а на підлозі або на чиемусь піджаку. Ну а пряником можуть зі злості в когось жбурнути. Дехто викидає одноразовий стаканчик обов'язково повз урну, хоча й стоїть близько до неї.

Лунає дзвінок на урок. З полегкістю зітхають кухарі, учителі та прибиральниці. Але ненадовго. На наступній перерві прийде інший клас — і буде ще одне пиття...

Обговоріть ситуацію. Подумайте, як її виправити. Що можна порадити дітям, аби про них сказали: вони культурні, тактовні й виховані?

ЧЕМНИЙ ГЕРОЙ

Вітько-третьокласник
крокує додому
героєм таким,
що й не снилось нікому.
Аж раптом
Вітькові назустріч —
першак.
Всміхнувся Вітько
і промовив:
— Так-так! —
І, випнувши груди,
підходить до нього:
— Гей, ти!
Треба старшим
давати дорогу! —
І хлопця малого
портфелем як лясне!
Аж всівся на землю
малий першокласник...

Вітько реготнув:
 — Так і треба, щоб знав! —
 І далі по вулиці
 покрокував.

Іде і пишається
 подвигом власним.
 Аж раптом
 назустріч йому —
 семикласник!
 Від жаху герой,
 мов листок,
 затремтів —
 і в перше ж парадне
 стрілою влетів.
 Тремтять його руки,
 тремтять його ноги...
 — Чого ти злякався? —
 питаю у нього.

— Та просто я чемний, —
Вітько відказав, —
тож старшому хлопцю
дорогу і дав...

Анатолій Костецький

1. Обговоріть поведінку третьокласника. Чи можна його назвати чемним? Чому? **2.** Продовжте думку: «Якби Вітько був чемний, то...»

ЯКИМ БУТИ?

Мудрість народів світу

— Скажи, мудрий чоловіче, яким мені бути?

— Не смійся зі старого, якщо ти молодий;
і з бідного, якщо ти багатий; і з немічного, якщо ти дужий; і зі сліпого, якщо ти зрячий; і з хворого, якщо ти здоровий; і з нерозумного, якщо ти мудрий. Будь у міру гордим, скромним, вимогливим, добрим.

1. Доведи слухність цих порад. **2.** Чи використовуєш ти їх у своєму житті? У яких випадках?

НАЇЛИСЯ, ВСТАЛИ І ПІШЛИ

У старенької бабусі біля хати росте велика яблуня. Рясно вона вродила цього року. Аж гілля гнеться. Прийшла осінь. Доспіли яблука. Ідуть зі школи троє веселих хлопців — Петро, Микола та Іван. Бачать, на дереві яблука висять — пахучі, червонобокі.

Петро і каже:

— Давайте попросимо у бабусі яблук.

Попросили.

Бабуся їй запрошує:

— Ідіть, дітки, нарвіть собі яблук, їжте.

Нарвали хлопці повне відро яблук. Сіли, їдять.
А недогризки біля хати кидають.

Наїлися, встали і пішли собі додому. І подякувати забули, а про недогризки вже й казати нічого: лежать. Устала старенька, зітхнула та й пішла недогризки збирати. Позбирала й козі віддала.

— О-о, невдячність за добро — то потворно.

Василь Сухомлинський

1. Обговоріть поведінку хлопців. Підкажіть їм, де вони помилилися.
2. Придумайте інший можливий хід подій.

УРОКИ ЧЕМНОСТІ

Бути чемним та вихованим не завжди легко. Особливо коли хтось подає поганий приклад (однокласник, друг, сусід, герой кінофільму або мультфільму). Розгляньте малюнок, на якому зображено, як Мальвіна навчає Буратіно правил чемності. Придумайте та розіграйте в класі короткі сценки на цю тему.

Запам'ятай правила!

- Незважаючи на настрій, вітайся та розмовляй з людьми привітно.
- Вихована людина, навіть якщо це дерев'яний хлопчик, скрізь поводить себе ввічливо і чемно.
- Не розмовляй дуже голосно, не галасуй на перервах.
- Перш ніж щось сказати, подумай, щоб не нашкодити собі та іншим.
- Коли говориш, не жестикулуй.

ПРАВИЛА ГОСТИННОСТІ

У гості йдуть, щоб гарно провести час. І господар має про це подбати: прибрати; гарно одягнутися; продумати, чим пригостити друзів, як організувати дозвілля. З гостями треба бути доброзичливим, до всіх ставитися з повагою.

Якщо в гості прийшов ти, то дотримуйся таких правил: будь привітним; не накидайся одразу на їжу; не привертай увагу присутніх голосним сміхом, криком, пустощами; не розмовляй із повним ротом за столом. Не забувай подякувати господарям за гостину, чемно попрощатися.

Які казки варто згадати, говорячи про правила гостинності? Чого навчають ці казки?

ІСТОРІЯ ПАНА КОЦЬКОГО

про те, як приймати гостей, поводитися за столом і взагалі про правильне життя

Кіт у Чоботях уже спускався зі сцени. Назустріч йому неквапливо, із якимись паперами в лапах ішов Пан Коцький, одягнений у розкішні червоні шаровари й вишиванку. Кіт у Чоботях увічливо відступив і пропустив Пана Коцького на сцену. Той ляснув його по плечу, потім схопив лапу і схвально потиснув.

— Я в захваті, в захваті, не побоюся голосного слова! Хотілося б продовжити цю тему, якщо не заперечуєте.

Кіт у Чоботях не заперечував. І Пан Коцький, розкланявшись і продовжуючи притискати до грудей папери, поважно почав свою розповідь:

— Село наше, Великі Вареники, як усім відомо, є центром правильного поведження й гостинності. Ми, великоваренчани й Коцькі, знаємося на частуванні. Що стосується смачної їжі, то саме я й запропонував їсти сало, поклавши його на картоплю. Або ж на хліб. Отож. У мене є ще кілька доречних пропозицій щодо їжі, гостей і подарунків.

Пан Коцький поліз за пазуху, дістав з-під сорочки круглі окуляри, натяг їх на ніс і, розправивши принесені папери, почав:

— Пропозиція стосовно гостей! Гостей краще запрошувати якнайменше, не більш ніж одного. А може, й одного багато.

Раптом почулися голосні оплески. Це заплескав у долоні Кролик. Підштовхуючи ліктем Вінні Пуха, він вигукнув:

— Це правило я вирізьблю на дерев'яній табличці і повішу при вході до свого будинку!

— Ну й неправильно, — спокійно заперечив Вінні Пух. — Це правило не для гостей, а для тебе.

Тут дзвіночком забринів голос Дюймовочки:

— А я люблю квіти!

Буратіно й собі вигукнув:

— Не знаю, хто як, а я зовсім не проти, щоб мені дарували цукерки! Якщо комусь не подобається — можете мені віддавати.

Усі навперебій почали розповідати, що дарувати саме їм. Пан Коцький усе ще стояв на сцені і тільки почухував потилицю. Нарешті він знайшов вихід і підняв лапу, показуючи, що вимагає тиші.

— Тоді запишемо так: «Нехай кожен, вибираючи подарунок, шукає те, що найбільше сподобається другові, а не те, що він сам хотів би отримати. Суворо заборонити дарувати непотріб, аби здихатися старих речей. Бо інакше можна залишитися без друзів».

Пропозиція була прийнята одностайно, й Коцькому влаштували справжню овацію...

Потім він продовжив читання:

— Якщо гості все-таки прийшли і подітися вам нікуди, не кваптеся їх пригощати. Може, вони прийшли просто так, поспілкуватися, а зовсім не попоїсти. Коли вже без частування не обійтися, простежте уважно за гостями: якщо вони мили руки з милом, то чай їм наливайте без цукру. Але якщо вже подали чай із цукром, то, ясна річ, дивіться, щоб руки мили без мила. Бо ж так ніяких продуктів не насташишся. Це, сподіваюся, усім зрозуміло.

називається, й купити там сметани, молока, ряжанки. І нехай завжди так роблять, а потім уже гостей запрошують. Для себе це також корисно пам'ятати. Тоді зайвий раз до крамниці бігати не доведеться...

Ганна Володимирська

Об'єднайтеся в групи. Обговоріть поради Пана Коцького. Які з них суперечать правилам гостинності, а які — треба виконувати вихованій людині?

Які з цих прислів'їв слід запам'ятати Пану Коцькому? Поясни чому.

- Любиш у гостях бувати, люби й гостей приймати.
- Слова щирого вітання дорожчі за частування.
- У гостях добре, а вдома краще.
- Дома їж що хочеш, а в гостях — що подадуть.

У ГОСТЯХ І ВДОМА

Прийшов Янек до Стася в гості. Пальто повісив на вішалку. Витер черевики об підстилку. Зачесав волосся перед дзеркалом. Сказав бабусі: «Добрий день!» і пішов у кімнату до товариша.

— Бачиш, Стасю, який твій товариш акуратний та ввічливий, — сказала бабуся.

Посиділи хлопці, подивилися книжки. Потім Янек запросив:

— Ходімо тепер до мене.

Прийшли вони до Янека. Удома кинув Янек пальто в один куток, шапку — в інший і гукає до бабусі:

— Бабуню, то я зі Стасем. Повісь моє пальто і шапку!

Олександр Мітта

1. Чи справді Янек був акуратним і ввічливим? Доведіть.
2. Обговоріть можливі варіанти відповідей.

ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ

ЩО ЗНАЧИТЬ ПРАВИЛЬНО ЖИТИ?

Українська народна казка

Це було тоді, коли діди наші ще не народилися, і прадіди теж, коли ще день і ніч разом могли зустрічатися, а сонце і вночі, і вдень світило.

На березі річки Тікич стояв палац. Жив у ньому цар могутній. Правив він землею багатою. І люди любили свого правителя, бо господарював він мудро. Усі були веселі, вміли працювати і відпочивати. Разом співали, разом раділи, а коли неприємність, то разом і плакали. Ось які люди жили там!

Та було в царя найдорожче багатство — його діти. Тридцять синів та тридцять дочок. Довкола батька вони, ніби ті зорі на небі. Улюбленицею була в нього найменша дочка на ім'я Зоряна.

Щодня цар виходив на берег широкої річки.

— Розкажи нам, батьку, що там за річкою діється, — просили діти.

— Там теж люди живуть, тільки вони не вміють так жити, як ми. І я мрію, щоб ви, коли підроснете, поїхали за той берег річки і навчили людей того, що ми вміємо, — відповідав на це батько.

— Сумно. Але ми бажаємо жити тут, біля тебе. Як жити без домашнього вогнища? — запитувала менша дочка Зоряна.

— Так повелося. Це закон предків. Люди — це мандрівники. Переходячи на нові місця, люди

приносять щось нове, своє, хороше. І ми беремо від них нове.

Діти росли. Набиралися мужності, мудрості і чекали на той час, коли треба відходити з рідної домівки.

І ось прийшов час. Усі діти зібралися. Вийшов до них цар і промовив:

— Пам'ятайте, діти мої, все, чого я вас навчив. Допомагайте людям і не забувайте рідний дім.

Розлетілися діти в різні краї. Довго чекав батько вісточки від дітей. Минуло небагато років. Повернулася додому тільки одна найменша дочка, яка змогла порадіти за своє виховання і подякувати батькові за все, що від нього отримала. У тому краї, де опинилася, вона змогла переконати людей жити правильно, уникати війн, вміти виходити із скрутних становищ тільки

по-розумному, знаходити вихід тільки спільно. Адже сила в єдності.

А що ж трапилося з іншими дітьми? Заздрощі, війни, жадоба до багатства, суперечки — усе це поглинуло і проковтнуло інших нащадків царя.

1. Хто з героїв казки, на твою думку, жив правильно? Обґрунтуй свою відповідь. **2.** Запропонуй іншу кінцівку казки.

Знайдіть поміж названих нижче рис характеру людські чесноти. Поясніть, чому інші якості не можна віднести до чеснот.

Мужність, відповідальність, скромність, дружелюбність, подільчивість, заздрість, милосердя, хитрощі, привітність, поступливість, тактовність, лінощі, брехливість, наполегливість.

За допомогою батьків дай визначення людських чеснот, наводячи певні вчинки: «Наполегливість — це коли...»; «Мужність — це коли...»; «Тактовність — це коли...»; «Привітність — це коли...».

ДОБРОСОВІСНИЙ ДИКУН

Дикий індіанець попросив у свого сусіда тютюну. Сусід був не скупим, поліз у кишеню і вийняв звідти повну пригорщу. На ранок перший знову прийшов до свого сусіда і приніс йому срібну монету, яку знайшов у тютюні.

— Чому ж ти її не залишив собі? — запитав перехожий, який став свідком цієї події. — Той, хто подарував тютюн, подарував тобі і гроші.

Тоді дикун поклав руку на серце і сказав:

— Тут у мене сидять дві людини — добра і зла. Добра каже: «Гроші тобі не належать. Віддай їх тому, чиї вони». Зла людина каже: «Тобі їх віддали — вони твої». Добра сказала на це: «Неправда, тютюн твій, а гроші не твої». Зла людина знову сказала: «Не турбуйся: піди й купи собі щось». Я не знав, що вирішити, і ліг спати. Але зла і добра людини не переставали сперечатись у мене в серці й не давали заснути всю ніч. Тому вранці я зіскочив з ліжка і відніс гроші назад.

Костянтин Ушинський

1. Які почуття не давали спати індійцеві? **2.** Як про нього можна сказати: хороший, совісний, чесний, дружелюбний? Чому? **3.** Як би ти повівся на його місці?

ПРО АКУРАТНІСТЬ

А ЩО В ПОРТФЕЛІ?

(скорочено)

Що таке надворі сталось?
Що за крики? Що за галас?
Зрозуміло: там — футбол,
і комусь забили гол...
Два портфелі, як і слід,
штанги замінили.
На воротах — мій сусід,
воротар умілий.
Знов — прохід!
Ось-ось заб'є!..
Штанга! Ех, невдало...
І з портфеля все як є
геть повипадало!

Нумо, глянемо, що в ньому,
поки йде завзята гра,
бо ж портфель, усім відомо, —
є обличчям школяра!..
Ось — книжки. Та що це з ними?!
Чом вони у плямах синіх,
пошматовані, брудні?
Страшно глянути на них!..
А обкладинки — ну й горе! —
ніби побували вчора
в людожерових руках!
Ще й написано, послухай:
«Хто зачепить — дам у вухо!»
Ось — якийсь папір в лінійку,
а на нім — товстенна двійка.
Що ж воно? Пробачить прошу!
Виявляється, це — зошит...

Ось — дрібніші речі далі:
ручка й гумка у пеналі,
два обдертих олівці
та чотири камінці.
А навіщо камінці?
Щоб ганяти горобців
чи жбурляти нишком-тишком
у якусь бездомну кішку.
Ну а це... Невже — шкарпетка?!
Так, звичайно, це — вона!
А чому вона в портфелі —
то Юрко і сам не зна...
Ось який портфель незвичний
у знайомого мого.
Отаке його обличчя —
і не бачити б його!

Анатолій Костецький

1. Опиши, якими були портфель, зошит, книжки в Юрка.
2. Чому автор називає портфель обличчям школяра?
3. Який вигляд мають речі у твоєму портфелі?

ІНСТРУКЦІЯ З АКУРАТНОСТІ

- Почни із себе. Щодня дбай про чистоту шкіри, волосся, нігтів, зубів. Ніколи не дозволяй собі ходити з немитим волоссям, не почистивши зуби.
- Чистим і акуратним повинен бути й одяг. Брудні, невивпані речі вдягати не можна, навіть якщо ти виходиш із дому на кілька хвилин.

- Слідкуй за своїм взуттям. Ідеально начищене, воно є ознакою акуратиста. У вологу погоду не полінуйся покласти в сумку губку для догляду за взуттям, а коли зайдеш у приміщення — почисть нею туфлі.
- Прибирай речі на свої місця. Виховай звичку відразу вішати одяг, а не кидати на стілець, мити чашку, а не ставити її в раковину. Щодня влаштовуй вологе або сухе прибирання — якщо накопичувати пил довго, то і прибрати його стає складніше.
- Будь акуратним і в справах. Якщо ти відразу будеш сортувати папери і розкладати їх по папках, то і шукати їх довго не доведеться. Заведи щоденник, щоб нічого не забувати.

- Допомагай членам своєї родини бути акуратними. Літнім людям і малюкам складно самотійно стежити за зовнішнім виглядом, помічати непорядок в одязі. Візьми частину цих турбот на себе.

Обговори цю інструкцію із сусідом (сусідкою) по парті. Розкажіть одне одному, як ви дбаєте про свої речі, як допомагаєте старшим і малюкам.

Розглянь малюнки. Про кого вони: охайних чи нечепур? Яку людину називають охайною?

ДИВНИЙ ЗВІР

У хаті в нас з недавніх пір
завівся дуже дивний звір.
Живе собі і геть не йде.
А звуть його — Не-Знаю-Де.
Учора, щойно я заснув,
мої штанці він проковтнув!
Та що там ті одні штанці?!
А кольорові олівці?
А мій улюблений блокнот?
А синій зошит мій для нот?
Хустинок — п'ять!
Шкарпеток — шість!
Він і мене вже скоро з'їсть!
Відстати я його просив.

Цукерки я йому носив.
 Усе дарма! Усе дарма!
 Прокинусь —
 знов чогось нема!
 — Ну, годі з мене, — я сказав.
 І за порядком стежить став.
 В шухляду клав я олівці
 і вішав на стілець штанці.
 Безладдя звів я нанівець —
 і звірові прийшов кінець!

Галина Малик

1. Про якого звіра йдеться у вірші? **2.** Як хлопчикові вдалося його подолати?

Складіть пазл із окремих порад, як стежити за порядком у своїх речах.

БУДЬТЕ ДРУЖЕЛЮБНИМИ!

ДРУЖБА

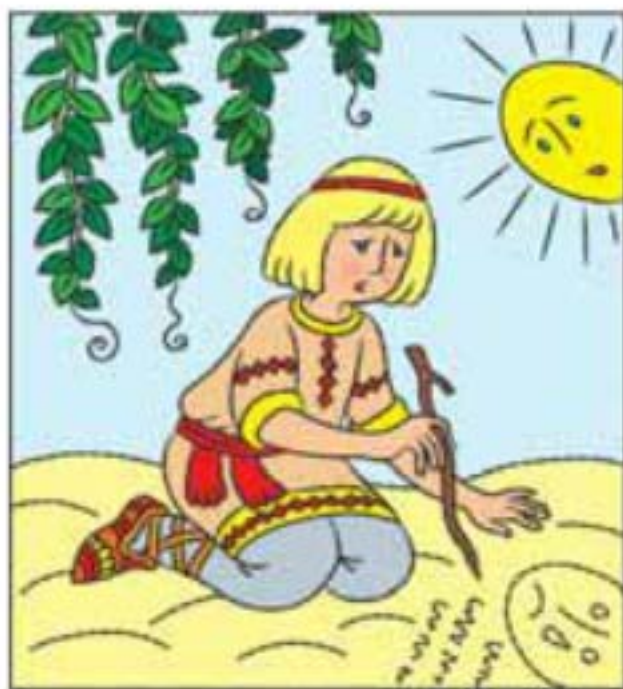
Двоє друзів вирушили в подорож через пустелю. По дорозі вони посварилися, та ще й так, що один із них ударив другого.

Останній, відчуваючи біль, але нічого не кажучи, написав на піску: «Сьогодні мій найкращий друг вдарив мене».

Друзі продовжували йти і знайшли оазис. Вирішили скупатися. Той, кого вдарив друг, ледь не потонув, і друг його врятував. Коли отямився, написав на камені: «Сьогодні мій найкращий друг урятував мені життя».

Той, хто бив і хто врятував життя своєму другу, запитав:

— Коли я тебе образив, ти написав на піску, а тепер — пишеш на камені. Чому?

Друг відповів:

— Коли хтось нас ображає, ми повинні написати це на піску, щоб вітри могли стерти. Але коли хтось робить нам добре, ми повинні викарбувати це на камені, щоб жоден вітер не зміг стерти з нашої пам'яті.

Навчімося писати образи на піску і викарбовувати радості на камені.

З журналу «Духовний дзвін»

Обговоріть висновок із цього твору. Доведіть його слушність.

ПОРАДИ НОВАЧКОВІ

Багатьом з вас доводиться переїжджати з місця на місце, міняти школу, входити в нові колективи. Інколи хлопчики та дівчатка надто нервують у таких ситуаціях, їм важко призвичаїтись до нового.

Часом і «новий» клас замість того, щоб допомогти, створює проблемні ситуації:

- ✓ ніхто не хоче сідати з новеньким;
- ✓ перешіптуються за його спиною;
- ✓ дражнять, насміхаються;
- ✓ не беруть до гурту, коли заводять гру або домовляються про спільну справу.

Якщо ти в класі новенький, спробуй відразу ж налагодити стосунки з однокласниками. Знайомся з усіма. Не виокремлюй когось одного. Потоваришуєш з усіма — не будеш для них новачком. І що швидше ти це зробиш, то краще.

Не став себе вище за інших. У «старій» школі ти був найкращим, а в «новій» — авторитет ще треба завоювати. Більше слухай, придивляйся до тих, хто тебе оточує.

Будь принциповим і категоричним лише у виняткових випадках. Якщо твоя думка не збігається з думкою більшості, але ти все ж вирішив висловити її, роби це доброзичливо і спокійно.

І головне — не втрачай віри в себе! Пам'ятай: після школи доведеться ще не один раз бути новачком — в інституті, в армії, на роботі.

1. Доповніть поради новачкові: не дратуйся, коли тебе прийняли недружелюбно; не відповідай образою на образ... **2.** Виробіть подібні поради учням класу, до якого прийшов новачок.

Знайди слова, які «заховались» у словах *дружелюбність*, *доброзичливість*. Що вони означають?

НЕ РОБИ НІКОМУ ЗЛА!

БІЛКА

Казочка

Вовк лежав під деревом і спав. Білка стрибала по дереву і впала на вовка. Вовк прокинувся і хотів з'їсти білочку. Білочка почала прохати: «Пустити мене!» Вовк сказав: «Добре! Я пущу тебе, тільки ти скажи мені, чого ви, білки, такі веселі? Мені завжди нудьга, а ви все там угорі граєтеся та стрибаєте».

Білка відказала: «Спершу пусти на дерево, тоді й скажу, а то я тебе боюся». Вовк був не голодний і пустив.

Білка збігла на дерево і відтіля сказала: «Тобі тим нудьга, що ти злий. Тобі злість серце палить. А ми веселі тим, що нам ніколи не хочеться зла робити».

1. Доведи слушність народної мудрості: «Усе добре переймай, а зла уникай». **2.** Про кого зі знайомих ти можеш сказати «добра людина»? **3.** Чи може хтось і про тебе так сказати? Подумай над цим.

Прочитайте казку в особах, за допомогою масок інсценуйте її.

ЧИ ВАРТО БУТИ ПРАВДИВИМ?

ПАНЬКО-ХВАЛЬКО

Михайлик-Всезнайлик сказав, що якийсь змагун проїхав на ковзанах один кілометр за одну хвилину.

— Овва! — закопилив губу Панько-Хвалько. — Я за хвилину проїду цілих п'ять кілометрів! Завиграшки!

— Ти?! — здивувався жвавий Юрчик-Скубай-курчик. — Мовчи вже! Та ж ти взагалі не вмієш їздити на ковзанах!

— Коли вмію!

— А закладімся!

— То й закладімся!

— Пощо вам закладатися?! — втрутився у розмову Івасик-Грубасик. — Ось за чотири дні, у неділю, є змагання з ковзанярства між класами. Нехай Панько прийде. Якщо він так славно їздить, то наш клас виграє. Згода?

— Згода! — гукнули всі, і кожен побіг у своїх справах.

Щойно хлопці розійшлися, збагнув Панько, що занадто забрехався. Він же дійсно на ковзанах не вміє їздити! За чотири дні — змагання, а він ще ніколи ковзанів і на ногах не мав! Але Панько як Панько: довго не журився. «Якось-то буде, — подумав. — Спитаю поради у батька».

— Тату, як довго треба на ковзанах учитися їздити? — спитався він увечері у батька.

— Деколи — то й цілу зиму. Хто хоче добре їздити, мусить довго вправлятися, — відповів батько.

Похололо на душі в Панька. «Що ж то робити, лишенько моє? — думає собі. — Хіба до діда Опанаса по раду побігти: цей усе знає!»

— Дідусю, голубе, навчіть мене на ковзанах їздити, та скоро, до неділі! — лебедів він до діда.

— На ковзанах? — здивувався дід Опанас. — Куди там! На сопілці грати, кошики виплітати, лук вигнути — навчу тебе, але й цього, мабуть, до неділі не утнеш. А на ковзанах їздити — то є набагато складніша наука!

Тепер Панько вже насправді злякався. Ні їсти не може, ні спати, ні вчитися. Що ж йому робити, як перед друзями не осоромитися?

А час летить: уже є п'ятниця, і суботній вечір, а ось і недільний ранок. Ще лишилося дві години... ще година, ще пів... Хіба збрехати, ніби ковзани попсувалися, або краще прикинутися хворим...

Уже мав лягати в ліжко, аж тут: стук, стук — і в хату вбігли хлопці. Ще й ковзани принесли. І слухати нічого не хотіли — ходи та й ходи! Вхопили за руки і потягли за собою.

Іде Панько як не своїми ногами. А на ковзанці лід гладкий-гладесенький!.. А хлопців та дівчат посходилося — тьма-тьменна!..

Почепили Панькові на спину число на білій куртці, на ноги дали ковзани — і гайда на лід! А Панько відразу гуп — і лежить, і ніяк не встане. Підвели його. А Панькові ноги трусяться, самі по льоду літають — одна сюди, друга туди! А глядачі так регочуться, аж лягають зо сміху.

Ось і знак дали, хлопці-змагуни погнали, як вихор. А наш Панько знову гуп та й лежить. І вже не встає, хоч його й просять.

Нараз над ним щось: гав! Гав! Дивиться Панько, а це ж його собака пригнався за ним на лід.

Ухопив його Панько за шию, а той як дремене — та навздогін хлопцям! А Панько цупко держиться та тягнеться за ним по льоду. Ось уже собака наздогнав хлопців, уже й зрівнявся з ними — а глядачам аж заперло дух у грудях! А собака вже разом із Паньком увігнався перший до фінішу.

Ледве піднесли Панька на ноги. Лице в нього подряпане, вбрання вимазане, боки обтовчені!.. Та більш за все сором його пече — під лід провалився б! Ось на очах у всіх з'ясувалося, що він хвалько і брехун! Бо хоч і перший був на фініші — так те кожен бачив, що це не він виграв, лише собака. Уже більше ніколи не буде хвалитися, хоч як би його язик не свербів!.. Із цією постановою попен-тався наш Панько додому.

Відтоді друзі вже ніколи не чули, щоби Панько хвалився. Але за давні гріхи так і кликали його: «Панько-Хвалько».

Роман Завадович

1. Як ти вважаєш, з якою метою говорив неправду Панько? 2. Які з цих прислів'їв слід запам'ятати Паньку? Поясни чому.

- Брехнею увесь світ пройдеши, а назад не вернешся.
- На брехні далеко не в'їдеши.
- Чия відвага, того й перевага.
- Хто вчора збрехав, тому і завтра не повірять.

Обговоріть, як діяти в таких ситуаціях:

- Друг просить сказати неправду його мамі.
- Однокласник вимагає дати списати домашнє завдання.

ЛИСИЦЯ

Лисиця в школу вчитися прийшла.

А як вона ледачою була,

То щоб уроки не робити —

Надумала учительку дурити!

Напише нишком на хвості

Таблицю множення

чи приклади прості

І вгору лапу піднімає.

— Я знаю!

Я піду до дошки! —

Озветься так, помнеться трошки,

Хвоста до носа піднесе

І прочита, як з книги, все...

Отак знання у неї ті

Не в голові були, а на хвості!

Учителька помітила це діло —

На хвіст ногою наступила:

— Тепер відповідай!
Лисиця — так і сяк — не зна нічого —
й край.

Шановні друзі, учні й учениці,
А поміж вас нема подібної лисиці?

Микола Яровий

1. Обговоріть поведінку Лисиці. **2.** Доведіть, що такі хитрощі шкодять учням.

ПОГАНІ ЗВИЧКИ

Притча

Якось старий учитель пішов зі своїм учнем на прогулянку до лісу.

Раптом він зупинився, зацікавившись чотирма рослинами. Перша з них тільки-но почала прорізатися крізь землю, друга мала розвинену кореневу

систему і випустила листочки, третя сформувалась у малий кущ, а четверта вже була зрілим деревом.

Учитель сказав своєму молодому учневі:

— А вирви-но ту найменшу рослину.

Хлопчина без усякого зусилля, самими пальцями, висмикнув її із землі.

— А тепер вирви другу.

Учень і це зробив, але ця робота вже далася йому дещо важче.

— А тепер третю.

Хлопець напружив сили — і лише тоді зумів витягнути із землі куща.

— Ну а тепер, — спитав учитель, — чи даси собі раду з четвертою рослиною?

Хлопець міцно схопив обома руками стовбур дерева і спробував вирвати його із землі — та воно лиш ледь затріпотіло листочками.

— Ось так, синку, трапляється і з нашими поганими звичками! Коли вони ще незрілі, не вкорінені, ми дуже легко можемо їх позбутися. Але коли вони вже здавлені й запустили глибоко коріння — то їх дуже важко позбутися.

Обговоріть, які звички можна назвати поганими і як їх позбутися.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ

Мовлення — основний спосіб спілкування людей між собою. Мовлення складається зі слів. Будь обережним із словами, щоб не образити співрозмовника!

ЧАРІВНІ СЛОВА

Я слова чарівні знаю,
 Вивчила охоче!
 І в розмові їх вживаю
 З ранку і до ночі!
 Доброго здоров'я, Галю!
 Добрий день, Оленко!
 Ти до мене, я до тебе
 Звернемось гарненько!
 З добрим ранком всіх вітаю,
 Як іду із хати.
 І кажу всім «на добраніч»,
 Як лягаю спати.
 І «спасибі», й «дуже прошу»,
 «Вдячна вам», «будь ласка»!

Словом радість всім приношу,
Світ стає, як казка!
«Всім привіт», «іди здорова»,
«Дякую красенько»!
Ось така чарівна мова
Радую серденько.

До побачення вам, люди,
Будьте всі здорові!
І слова чарівні всюди
Ви вживайте в мові!

Надія Красоткіна

1. Позмагайтеся, хто більше назве слів вітання, прощання, подяки, вибачення. **2.** Обговоріть ситуації, коли потрібно вжити слова вибачення і слова подяки.

Поміркуй: якщо чарівні слова сказати нечемно, неприємним голосом, то чи будуть вони чарівними?

Пам'ятай! Важливо не лише те, що говориться, але і як.

БАЛАКУНИ

Торочив базіка всім:
— Я збудую диво-дім!
Торохтій допомагав —
Язиком дошки «тесав».
Теревенив пустомеля:
— Скоро будуть стіни й стеля!
Говорун клав на словах
З бляхи цинкової дах.
І патякало патякав:
— Полакую я все лаком!
Балакуха щебетала,
Нахвалялась, обіцяла
Для гостей спекти в печі
Пиріжки і калачі.
В дім без вікон і дверей
Талалай скликав гостей.

На гостину всі прийшли,
Проте дому не знайшли,
Ні дверей, ані стіни...
Он які балакуни!

Оксана Сенатович

Про кого з героїв вірша ці прислів'я? Знайди відповідні рядки.

- Меле, як порожній млин.
- Хоч варила — не варила, аби добре говорила.
- Язиком с'як і так, а ділом ніяк.
- Порожня бочка гудить, а повна мовчить.
- Де багато слів, там мало діла.
- Слово не горобець, назад не вернеться.
- Не хвалися, як ідеш у поле, а хвалися, як ідеш із поля.

КОЛО РАДОСТІ

Одного дня селянин, який жив неподалік від чернечої обителі, підійшов до монастирської брами й енергійно застукав у неї своєю мозолистою рукою.

Коли воротар відчинив, чоловік, усміхаючись, показав йому великий кетяг соковитого винограду.

— Брате-воротарю, — сказав селянин, — знаєте, кому я хочу подарувати цей чудовий виноград?

— Може, настоятелеві або комусь зі старших отців монастиря?

— Ні! Вам!

— Мені?! — монах із радості аж зашарівся. — Ви хочете дати його саме мені?

— Авжеж! Тому що ви зі мною поводитися як щирий приятель і завжди допомагали порадами. Тож хочу, щоб ви поласували цим виноградом.

Монах-воротар поклав подарований кетяг на тарілку і поставив її на стіл. Він довго-довго милувався цим даром. Який гарний і смачний виноград!

Та ось у нього майнула думка: «Чому не занести цей кетяг настоятелеві, щоб і його втішити?» Він узяв тарілку з виноградом і поніс до настоятеля.

Настоятель і справді щиро зрадив. Але пригадав собі, що в монастирі живе старенький хворий чернець, та й вирішив: «Віднесу йому цей виноград. Нехай старець хоч трохи потішиться».

І кетяг винограду потрапив до келії старця. Але надовго він там не затримався. Хворий подумав, що виноград, напевно, сподобається кухареві, який цілий день працює, і передав кетяг йому.

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

ВЧИМОСЯ ЛЮБИТИ СВОЮ БАТЬКІВЩИНУ

Дикі гуси щоосені відлітають зимувати в теплі краї, щоб навесні обов'язково повернутися до нас, на свою батьківщину. Дуже зворушливе видовище, коли гуси прилітають додому. Зовсім безсилі, вони буквально каменем падають донизу...

Гуси літають через багато країн, зустрічають різні гарні землі, але завжди повертаються на батьківщину. Ми, люди, маємо також любити свою землю, свою родину, бо це найдорожче, що є в кожного з нас.

Складіть на плакаті пазл «Яка для мене Україна?», скориставшись словничком: щаслива, могутня, багата, єдина, незалежна, квітуча, співуча, дружня, миролюбна, горда, вільна, освічена, працююча.

СКАЖИ СВОЄ СЛОВО ПРО УКРАЇНУ

Ти, мабуть, знаєш багато пісень і віршів про Україну. Тож позмагайся з однокласниками, хто більше назве таких творів. Найулюбленіший проілюструй в альбомі.

Перш ніж організувати виставку малюнків, виконай завдання, яке було запропоноване одним із дитячих журналів і призначалося для всіх дітей нашої країни, — самим скласти вірш, оповідання чи казку про Україну.

Ось найкращі рядки з творів, надрукованих у журналі.

Ніхто не вірний Україні так, як слово. Ніхто не вірний Україні так, як пісня.

Ярина Ч., місто Львів

*Люблю я рідний край:
Пісні пташині, річку, гай,
Вербичку при долині,
І хліб матусин, і протоптані стежини,
Якими кожен день іду до школи.*

*Колективний вірш учнів,
Вінницька область*

Для мене Батьківщина — це не просто точка на географічній карті. Це мій рідний дім, двір, друзі, з якими зростаю, моя вулиця, школа, де навчаюсь, моє місто. А ще — уся моя держава — рідна Україна. Тобто для мене, як і для всіх, Батьківщина починається з маленького і закінчується великим.

Вадим Б., місто Київ

1. Обговоріть ці дитячі твори. **2.** Які рядки з ваших віршів або оповідань ви б хотіли написати на плакаті?

Разом з батьками організуйте в класі, а потім між класами конкурс власних творів про Україну. За його результатами створіть виставку, на якій можна також помістити улюблені твори відомих майстрів слова та свої ілюстрації.

ТАЄМНИЦІ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Географічні назви — це своєрідний архів нашої землі. Деякі з них утворилися від назв тварин та рослин: місто Дубно, річка Черногузка.

Назви міст і сіл часто є доказом, що колись на цій території проживали майстри: Бондарі, Ковалі.

На честь великих людей названо село Шевченкове (є в 16 областях України), міста Івано-Франківськ та Хмельницький.

Існує багато міст і сіл, назви яких сьогодні важко зрозуміти. Одне з них — невеличке місто Золотоноша, що на Черкащині. Збудоване воно на річці Золотоноші, від якої, гадають, і походить назва міста.

Але чому річка дістала таку назву? Звідки на Черкащині золотоносні річки? Пояснити намагаються легенди. В одній із них розповідається про те, що на дні річки лежать затонулі татарські човни, повні золота. Часом воно виблискує в погожу сонячну днину або — ще краще — місячної ночі.

Та, імовірноше, річку так назвали за піщане дно, окремі піщинки якого світяться, мов щире золото.

У Криворізькому районі Дніпропетровської області розташоване село Недайвода. За народними переказами, назва села пішла з того часу, коли один господар із перших переселенців вирив собі криницю. А вода в ній виявилася дуже приємною на смак, була прохолодною, знімала втому в подорожніх людей.

Перед криницею пролягав битий шлях. Господаря дратувало те, що чумаки та інші люди забруднювали воду в криниці запиленими цеберками, обвалювали її краї. Він загородив криницю парканом, поставив зруб, навісив ляду, а на ній — замок.

Криниця стала недоступною для сторонніх людей. За це люди прозвали господаря дід Недайвода, і ця назва закріпилася за тим невеличким поселенням.

Ви шануєте дорослих, ставитесь із повагою до людей похилого віку. Існують добрі старовинні звичаї, такі як приходити на могили близьких, збиратися разом за святковим столом. У звичаях живе мудрість багатьох поколінь людей. Без дотримання звичаїв ми стаємо гіршими.

Часто людина сама встановлює для себе життєві правила. Наприклад, один хлопчик вирішив захищати молодших школярів, якщо їх ображають; інший — узяв собі за правило допомагати в навчанні дітям, які хворіли.

Але дотримуватись певних правил і звичаїв мало для того, щоб у суспільстві був порядок. Люди зрозуміли це дуже давно і придумали закони, які гарантують права людини.

За Анатолієм Нікітіним

1. Пригадай, що таке суспільство. **2.** Що допомагає людям жити чесно і правдиво?

Складіть правила, які б вам хотілося виконувати. Обговоріть їх.

НАЙГОЛОВНІШИЙ ЗАКОН

У кожній державі є один найголовніший закон. Він називається конституцією. Це основний закон, яким керуються в країні. Усі інші закони, що приймаються, не повинні суперечити йому. Ось чому кожен народ хоче мати досконалу конституцію. Адже від неї залежать щастя й доля країни та народу.

Конституція України ухвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Відтоді цей день в Україні відзначається як державне свято.

У Конституції України зазначено, що кожна людина має право на життя, освіту, відпочинок і дозвілля, особливий захист і допомогу держави, охорону здоров'я тощо.

Обов'язком кожного громадянина України, як і кожної людини, що проживає в нашій країні, є дотримання Конституції та законів України.

Якими правами, закріпленими в Конституції України, користуєшся ти? У яких випадках?

СИМВОЛІКА. ЩО ЦЕ ТАКЕ?

Ми часто кажемо: сильний, як ведмідь; гарна, як квітка; стрункий, як тополя; хитрий, як лис. Тут ведмідь є символом сили, квітка — краси, тополя — стрункості, лис — хитрості. Завдяки символам можна одним словом чи якимось знаком сказати дуже багато.

Озираючись довкола — і ми побачимо безліч символічних позначень. Це й дорожні знаки, і реклама, і логотипи (знаки) різних установ, і марки автомобілів, товарні знаки, герби міст.

Найдавніша символіка пов'язана з могутніми силами природи. Тоді різні племена називали себе синами сонця, могутньої ріки, гори або блискавки. Часто вони проголошували своїм предком-родоначальником ту тварину, від якої залежало їхнє життя. Зображення цієї тварини ставали знаками роду, племені, а іноді — символами країни, народу.

**БРИТАВСЬКИЙ
ЛЕВ**

**ГАЛАВСЬКИЙ
ПІВЕНЬ**

**ВЕРМАНСЬКИЙ
ВЕДМІДЬ**

Символами країни, народу можуть бути і природні об'єкти. Стародавні єгиптяни обожнювали річку Ніл, від якої залежало все їхнє життя. Об'єктом поклоніння японців є священна гора Фудзі — діючий вулкан Фудзіяма.

Унікальні споруди, пам'ятки архітектури теж є символами країн.

Назвіть країни, символами яких є зображені на фото об'єкти.

ЗНАЙМО Й ШАНУЙМО СИМВОЛИ СВОГО КРАЮ!

Для українців найвизначнішим національним символом з-посеред природних об'єктів є річка Дніпро-Славутич. Дніпро протікає через усю Україну.

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Державна символіка є частиною національної. До неї належать передусім герб, прапор, гімн.

Герб — знак держави, міста, роду або окремої особи. У перекладі з німецької слово «герб» означає «спадщина». І це не випадково: адже з давніх-давен люди різними знаками помічали своє майно.

Державний герб символізує державу і позначає межі її володінь, належну їй власність.

Україна має затверджений (стаття 20 Конституції) малий Державний герб — золотий тризуб на синьому тлі. У Київській Русі тризуб був відомий як великокняжий знак.

НАШ ГЕРБ

В Гербі є аж три зубці!
 Їх малюють молодці.
 Молодцям сестричка Алла
 Малювати помагала.
 Вийшло гарно й просто:
 Три зубці — всі гострі!
 Ну а потім вийшло так:
 Два, що менші, — по боках,
 Третій, більший, — всередині
 Змалювали на картині.
 Об'єднали всі їх знизу —
 От і вийшов Герб наш:
 Тризуб!

Ганна Чубач

Державним гімном України є перший куплет та приспів пісні «Ще не вмерла України і слава, і воля», слова Павла Чубинського, музика Михайла Вербицького.

Конституцією встановлено, що всі урочисті збори загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного гімну України.

Коли вносять чи виносять прапор, коли виконують гімн, потрібно обов'язково вставати.

Прочитай текст із олівцем у руках. Познач відому тобі інформацію знаком «+», невідому — знаком «-». Обміняйся враженнями щодо прочитаного із сусідом (сусідкою) по парті.

1. Назви державні символи України. Де ти їх зустрів?
2. За якими правилами читаються кольори прапора?
3. Як треба поводитись, коли звучить гімн?

Знайди марки, листівки, журнали, значки тощо, де зображено герб і прапор нашої держави. Презентуй результати свого пошуку однокласникам, друзям або батькам.

УКРАЇНСЬКА МОВА — ДЕРЖАВНА МОВА УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКОЮ ГОВОРИ

Чи ідеш ти міською дорогою,
А чи стежкою на селі,
Говори українською мовою,
Бо живеш на своїй землі...

Чуєш, як розмовляють соняхи,
Як шумлять густі явори,
Як від рідної мови сонячно?
Українською говори!

За Валентиною Бондаренко

Обґрунтуй думку, чому кожен громадянин нашої країни має знати українську мову.

Позмагайтеся, хто більше знайде слів виразних і влучних, щоб описати пташку, яка заглядає у ваше вікно, або схарактеризувати свого друга, подругу, маму чи тата. Переможцеві виготовте власноруч листівку і в ній висловіть своє захоплення знавцем мови.

Запам'ятай! 21 лютого — Міжнародний день рідної мови.

БАТЬКИ ЗОБОВ'ЯЗАНІ — ДІТИ ЗОБОВ'ЯЗАНІ

Серед прав дітей особливо виділяємо право виховуватись у сім'ї. Сім'я — це люди, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Батьківського піклування ми часом не помічаємо так само, як не помічаємо повітря, яким дихаємо. Хіба це справедливо? Батьки дбають, щоб діти жили в достатку, турбуються про здоров'я синів і дочок, про їхню освіту, виховання, про настрої і розваги. Тож будьмо вдячні за це.

На жаль, буває й по-іншому. В Україні нині близько 100 тисяч дітей позбавлені батьківського піклування. З них лише кожна десята дитина — сирота. Батьки ж решти дітей не виконали свого обов'язку перед ними і за законом нашої країни

Ось який закон про спокійну старість склали діти однієї зі шкіл України.

- Поважай старших. Не смійся зі старості.
- Не вступай у суперечку зі старими людьми.
- Не залишай старшу рідну людину самотньою.
- Завжди знайди час поговорити з дідусем, бабусяю.
- Не сідай до столу перший. Запроси спочатку старших.
- Прислухайся до порад старших. Дякуй за них.
- Не вмикай голосно музику, не регочи, не кричи, коли хтось удома хворий.
- Обов'язково привітай рідних зі святом чи днем народження.

1. Обговоріть ці правила. Чому діти назвали їх законом?
2. Спробуйте продовжити перелік правил.

ЗАКОН РОДУ

Був колись такий закон — виганяти старих людей, які вже не могли роботу робити. Старший син виводив батька чи матір у глухий ліс і там кидав. А один чоловік пішов проти закону: пожалів свого батька, заховав його в землянці глибоко в пущі.

Рік живе старий, другий. Ніхто про те не знає. І впав на їхню землю неврожай лютий, а за ним — холодна, затяжна зима. Усе поїли люди, навіть те, що на насіння лишали. Розмерзлась земля, а сіяти нічого. Пішов тоді син до батька та й каже: «Будемо гинути, тату. Усі разом». І заплакав. «Не плач, сину, — каже батько. — Є порятунок. Розбери стріху на хаті, розтруси її по полю, і зійде те зерно, що в колосках невимолочене залишилось».

Зробив син так, як батько велів. А за ним і все село порозкривало свої хати. І зійшло жито, густе й могутнє, і був урожай небачений. І прийшли до того чоловіка люди, і питали, хто навчив його так чинити. Чоловік і признався, що порушив закон, не вигнав батька. Зажадали люди побачити того діда. Він вийшов до них, сивий і згорблений, зіперся на костур і сказав: «Я смерті не боюся, давно готовий до неї. Можете вбити мене, але сина пожалійте, як він мене пожалів».

Заспокоїла діда громада, і прийняли тоді новий закон роду — берегти й шанувати старих

людей за роки, за мудрість, слухати їхню раду й чинити так, як скажуть вони. І доглядати їх до самої смерті.

За Михайлом Малюком

1. Що тебе вразило в цій казці? **2.** Розкажи про старших у своїй родині, їхню мудрість та знання.

Доберіть прислів'я, які найбільше підходять до цього тексту. Запишіть їх на плакаті.

НАЙДОРОЖЧЕ СЛОВО

Перше слово, яке діти вимовляють в усіх країнах світу, — це слово «МАМА». І не даремно, бо першою людиною, яка схиляється над їх коліскою, є мама.

До речі, у багатьох мовах світу слово «мама» починається літерою «м»: мама — румунська, російська, українська; майка — болгарська; матка — польська; містер — грецька; медер — шведська; madre — іспанська; муттер — німецька; мам — португальська; мазер — англійська.

ПРО МОЮ МАМУ

Мама не сварить — вона звертає увагу на важливі речі. Не говори слова, що можуть розбити її любляче серце... У тебе мама тільки одна, зроби її щасливою, вона дала тобі життя...

Бережіть своїх мам. Не ображайте їх, не сваріться. Адже в житті мама найдорожча і найближча людина. Вона завжди підтримає...

Ці рядки написали учні. Напиши й ти про своїх тата, маму, бабусю чи дідуся.

НАВЧАННЯ — ОСНОВНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДІТЕЙ

Однією з головних турбот батьків є піклування про те, щоб діти здобували різноманітні знання, уміння й навички, необхідні для життя та майбутньої спеціальності.

Ти маєш засвоїти, що відпочинок і розваги настають тільки після того, коли вивчено уроки.

Небажано виконувати завдання «від» і «до». Розширюй свої знання, шукай відповіді не тільки в підручнику, але й в інших джерелах: довідниках, енциклопедіях, журналах, Інтернеті.

Тримай своє робоче місце в порядку. Дбайливо стався до навчального приладдя, підручників та зошитів.

Не діли предмети на улюблені і неулюблені. Мовляв, майбутньому лікареві чи банкіру не

обов'язково багато читати. Знання потрібні, щоб бути культурною людиною.

Не бійся, що важко вчитися. Сміливо переборюй труднощі.

Пам'ять і спостережливість тренуй у грі, під час прогулянки, допомоги батькам, догляду за домашніми улюбленцями.

ПОРАДИ ЩОДО ВИКОНАННЯ ДОМАШНІХ ЗАВДАНЬ

- Спочатку пообідай, відпочинь, побудь на свіжому повітрі — не берись за уроки відразу після школи.
- Починай з вивчення правил, а потім виконуй справи чи розв'язуй задачі.
- Через кожні 40 хвилин роби невеличкі перерви.
- Перед початком уроку повтори складні теми.

У тебе вже є власний досвід, і ти можеш продовжити перелік порад.

ПРО ІВАСИКА

Зі школи прибіжить Івасик,
Збере круг себе дітвору,
На пса Рябка накине пасок
Та й ну тягати по двору.

То чийсь кашкет жбурне на гілку —
Мовляв, оце так висота!
То яку-небудь торохтілку
Коту прив'яже до хвоста.

Весь день бешкетництво, непослух,
А ввечері дверима рип —
І вже сидить біля дорослих,
До телевізора прилип.

— Чого це ти усівся, сину?
А годі байдики вже бити! —
До нього мати в ту ж хвилину. —
Тобі ж іще уроки вчить.

І дід онука проганяє:
— От горе наше, далєбі! —
Та головою похитає:
— І що ти думаєш собі?

— Росте незнайко... — каже мати.
Івасик тут надметься, злий:
— Як виросту — все буду знати,
А зараз я іще малий...

— Е ні, воно буває різно, —
Дідусь йому. — Ось ти простеж:
Буває часом трохи пізно,
Коли дуженько підростеш.

Наука — це така, брат, птиця,
Що легше змалечку спіймать:
Чого Івасик не навчиться,
Того й Іван не буде знать.

Дмитро Білоус

1. Обговоріть поведінку Івасика. Як ви уявляєте його зовнішність, характер? Які вчинки хлопчика варті осуду? Поясніть чому. **2.** Складіть обов'язки для дітей у сім'ї.

ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ

ЯК ЧЕСНИМ БУТИ?

Дуже легко чесним бути —
 Назавжди запам'ятай!
 Треба про чуже — забути,
 Що не клав, те й не чіпай!
 І не заздри — не потрібно,
 Це погане почуття.
 З правилом цим, відповідно,
 Йди спокійно у життя.

Як думав Олесь

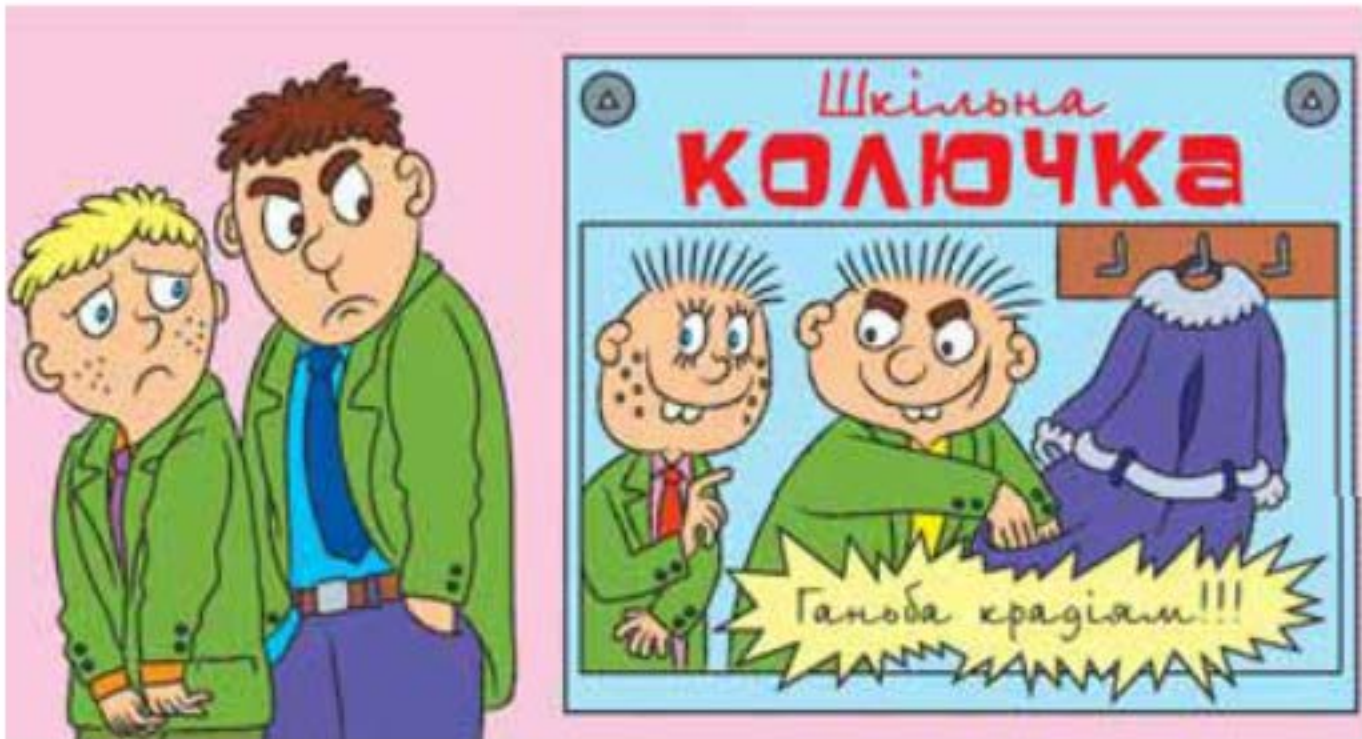
Як же трапитись могло,
 Що вчинив Тарасик зло?
 Взяв з портфеля Юлі гроші,
 А казав, що він хороший
 І чужого брата не сміє...
 Ще й обдурювати вміє.

СОРОМНО

Двох учнів з одного класу застали в шкільному гардеробі, коли вони крали речі. Міліцію вирішили не викликати, аби поберегти честь школи. Але про цей випадок усім стало відомо.

Один із правопорушників покався і попросив перевести його в іншу школу. А його приятель продовжував учитися там, де осоромився, наче й не було нічого. Через рік він попався на крадіжці комп'ютера зі шкільного кабінету. А той, хто покався, став порядною людиною.

1. Як ти гадаєш, чому один із хлопців покинув школу? Що допомогло йому стати порядною людиною?
2. Згадай випадок, коли тобі було соромно. Про нього не обов'язково розповідати всім, але важливо не повторювати таких вчинків, за які доводиться червоніти.

Першим не витримав Тимко:

— А для чого це такому малому Мізіну така велика шоколадка?!

— Та у нього вдома цих шоколадок, мабуть, сто чи тисяча, — припустив я.

— Він і свого цуцика Сандвіча одними шоколадками годує! — вигукнув Тимко.

— Тому його Сандвіч такий миршавий, — погодилася Жека. — Не Сандвіч, а сухарик якийсь.

— Та й маленьким дітям шкідливо їсти багато шоколаду! Від нього карієс буває! — додав Тимко.

Він узяв шоколадку, розділив її на три частини. Їли ми похапцем. Я навіть не відчув смаку.

Згодом у коридорі почувся гомін — діти поверталися з прогулянки.

Першим забіг до класу Мізін. Зупинившись біля парти, він здивовано закліпав віями, а потім завив, наче міліцейська сирена:

— У-у-у! Мене пограбували! У-у-у! Моя шоколадка! У-у-у!

— Чергові! Де поділася Сашкова шоколадка? — запитала Оксана Миколаївна.

Ми сиділи, похиливши голови. Я вже навіть хотів був зізнатися в усьому. Але Тимко випередив мене:

— Оксано Миколаївно! Коли ми чергували, до класу забіг якийсь хлопчик, схопив шоколадку і втік. Тільки він не з нашої школи. Мабуть, якийсь бомжик.

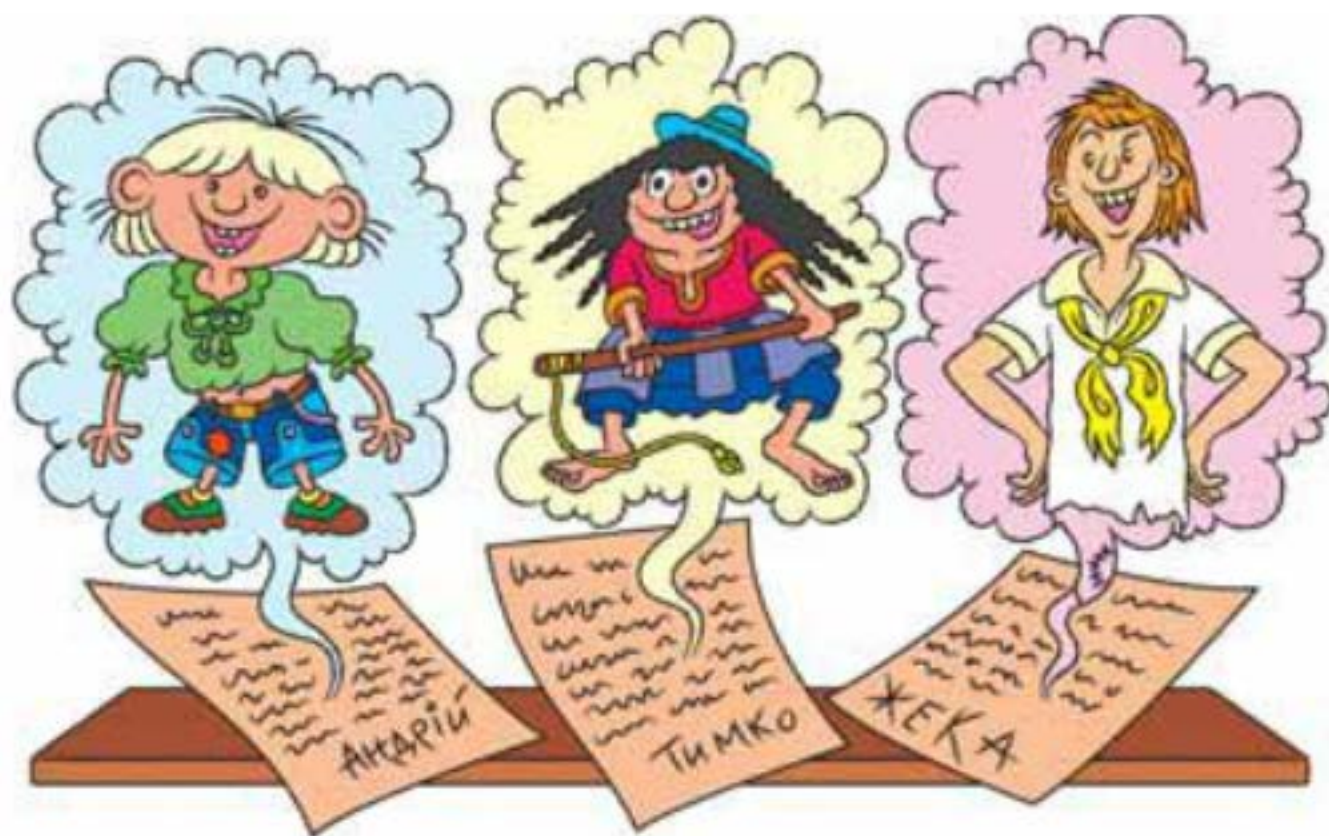
Учителька трохи помовчала, а потім сказала:

— Справа серйозна. Шукатимемо бомжика. Прошу свідків узяти аркуші паперу й описати зовнішність злодія. Складемо його фоторобот.

Зібравши й прочитавши наші описи, Оксана Миколаївна звернулася до всієї групи:

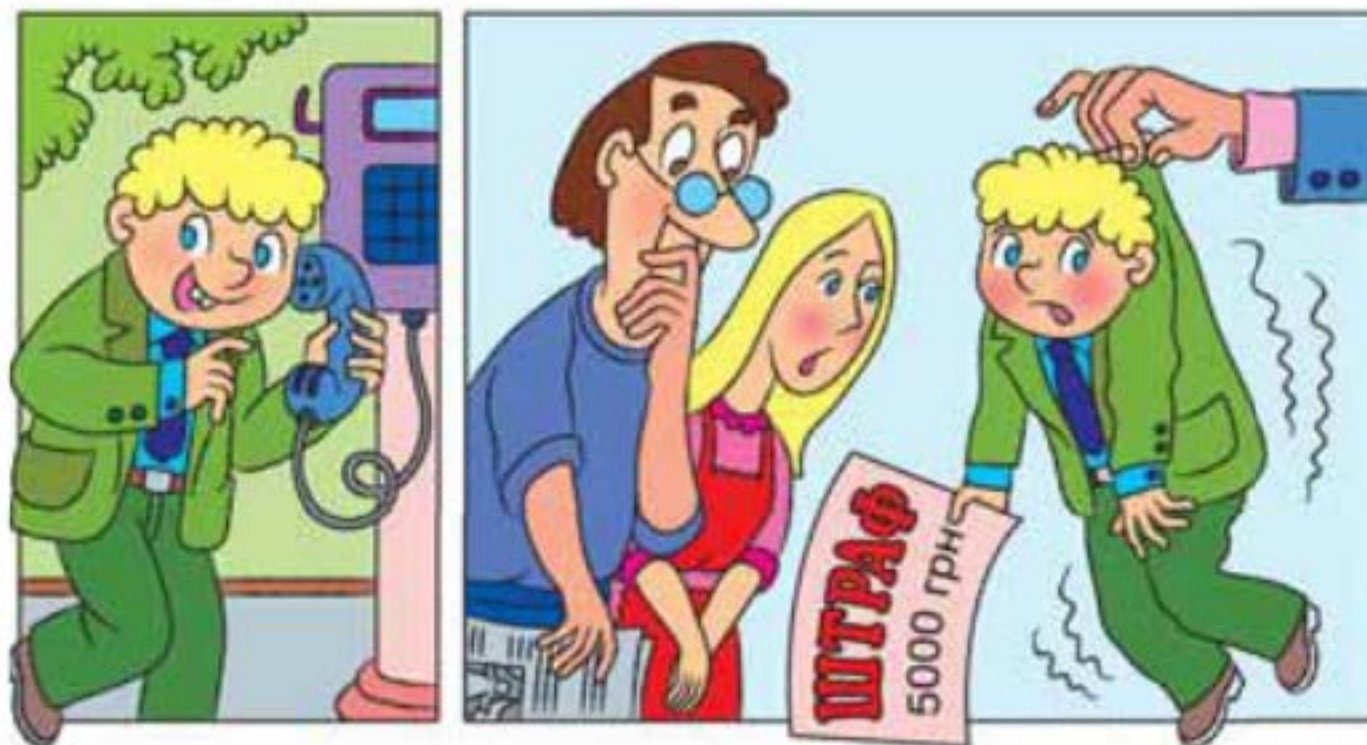
— Справа виявилася серйознішою, аніж я думала спочатку. До нас завітав не просто бомжик, а бомжик-перевертень. Ось послухайте. Андрій Кривогуз написав: «До класу ввійшов хлопчик з брудними вухами й ногами, у кросівках і синіх штанях із червоною латкою. У бомжика було біляве волосся і зелена дівчача блузка».

А ось як описав його Тимко Мірошник: «До класу увірвався хлопчик років восьми-десяти. Це був циганчук. Волосся в нього чорне, кучеряве,

повідомив міліцію по телефону, що в школі нібито закладено бомбу. Бомбу не знайшли, зате через дві доби знайшли Кирила. У зв'язку з неповноліттям юного терориста штраф — 5 тисяч гривень — виписали його батькам.

Запам'ятай! За голосом можна дізнатися про того, хто телефонує: хлопчик це чи дівчинка, вік, вага, стан здоров'я, де народився або народилася, окремі риси характеру.

Обговоріть поведінку Кирила. Про що він, на ваш погляд, думав, коли телефонував у міліцію? Чим його вчинок обернувся для нього і його батьків? Чому не можна займатися такими «розіграшами»?

Склади коротке оповідання про вигаданого героя, який дозволяв собі що завгодно.

ГНАТОВЕ ВИПРАВДАННЯ

Завітав якимось до Гната
Родіон
Та й не вірить: це насправді,
А чи сон?

Гнат над книжкою схилився,
Як мара,
І підряд усі малюнки
Видира.

Родіон його за руку:
— Друже мій!
Що ти робиш? Схаменися!
Пожалій!

Зиркнув Гнат на Родіона
Із-під брів
І, показуючи книжку,
Відповів:

Пам'ятай! Кожна людина має завжди дбати про свою безпеку та не наражати на небезпеку інших.

ЩО Є СПРАВЕДЛИВИМ?

Жив собі один адвокат, який увесь час розпо-відав чудернацькі історії. Ось одна з них.

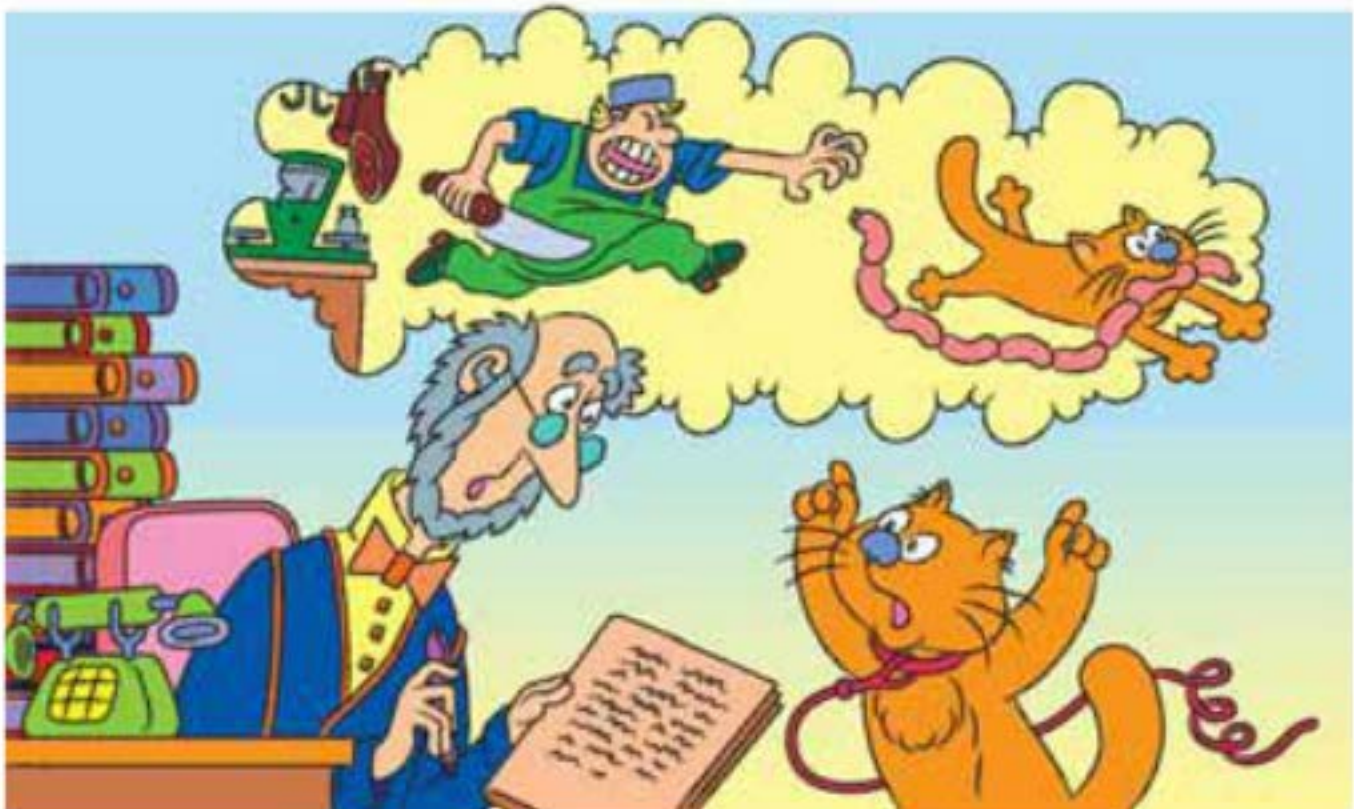
— Яюсь у мою приймальню заявився кіт у червоному ошийнику та й нявкає:

— Ти мене розумієш?

— Певно, що розумію, — відказую.

— Тоді, — каже кіт, — будь моїм адвокатом.

Я хочу порушити справу проти одного водія, який намагався мене переїхати, коли я перетинав вулицю, проти одного хлопчиська, який тягав мене за хвіст, а ще — проти одного м'ясника, який вигнав мене зі своєї крамниці.

Отож я взявся його захищати і попросив суд про такі карні заходи: у водія відібрати права, котові надати право подряпати хлопчиська, а м'ясника змусити пускати кота до крамниці в будь-який час.

Марчелло Арджиллі

1. Обговоріть у класі цю ситуацію.
2. Від імені адвоката, кота, водія, хлопчиська, м'ясника спробуйте довести справедливість чи несправедливість карних заходів.
3. Напишіть на дошці варіанти своїх міркувань.

ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Івасика-Телесика
 украла люта відьма.
 Як гірко, як невесело
 його батькам самотнім.
 Як боязко хлопчині
 без мами і без тата.
 Сидить він на калині
 і просить гусеняток:
 «Гуси-гуси-гусенята,
 візьміть мене на крилята,
 понесіть до мами й тата...»
 Гуси-гуси-гусенята
 взяли його на крилята
 та й віднесли у село.
 Ох і радощів було!
 То у казці. Але нас
 хай та відьма не лякає.

Є закон, який не дасть
розлучить дитя з батьками.
Покарають грізні судді
того, хто дитину вкрав.
Всі права — хорошим людям.
А у злих ніяких прав.

Ірина Жиленко

1. Чиї та які права було порушено? Хто від цього постраждав? **2.** Чи всі діти мають однакові права? Де це зазначено?

Обговоріть, якою має бути відповідальність за подібні злочини.

СОН СЕРГІЙКА

Сергійкові наснився сон. Перед ним стоїть дідусь Хоттабич і тримає перед собою здоровенний мішок із грішми.

— Це тобі, — каже дідусь. — Тут стільки грошей, що на все життя вистачить, куплятимеш найдорожчі речі.

— За що ж ти мені такі великі гроші даєш? — запитав Сергій.

— Ні за що. Є до тебе лише одне невеличке прохання: візьми у своєї бабусі перстень і віддай мені.

— Що, вкрасти у своєї бабусі? — аж похолов Сергій.

— Не вкрасти, а взяти і віддати мені. Тільки й усього. А ти бабусі інший купиш.

Сергійко трохи подумав і сказав...

Закінчи останнє речення. Доведи правильність свого міркування.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА НАРОДУ

Людина будує свій дім, насаджує сад, вишиває, малює, складає пісні. Так само кожен народ і взагалі людство. Усе, що створено протягом історії: храми, міста і парки, твори мистецтва, книжки, а також народні звичаї та традиції — це і є культурна спадщина.

Люди завжди подорожували. Відкриття та винаходи, що зародилися в одній країні, поширювались у цілому світі. Тому спільним надбанням вважається культурна спадщина Стародавньої Греції і Риму, твори австрійця Моцарта, поляка Шопена, українця Тараса Шевченка...

Існує список пам'яток світової спадщини, які охороняються спеціальним законом. До цього списку включено київський Софійський собор, Києво-Печерську лавру, ансамбль історичного центру Львова тощо.

Києво-Печерська лавра

Історичний центр Львова

Кожен народ, оберігаючи свою культуру, тим самим дбає про розвиток світової культурної спадщини.

Запам'ятай! Культурна спадщина українського народу є невід'ємною частиною світової культури і відповідно до Конституції України охороняється законом.

1. Які пам'ятки, відомі тобі з книжок, телепередач, подорожей, можна віднести до культурної спадщини українського народу? **2.** Які культурні пам'ятки є у твоєму місті (селі)?

СВІТ КАЗКОВИЙ І ПРАВДИВИЙ

Ми з вами маємо пишатися своєю землячкою, талановитою народною художницею Марією Примаченко, ім'я якої відоме далеко за межами України. Твори майстрині з незмінним успіхом експонуються на виставках у Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі, Празі.

Лев

Буслики прилетіли

Усі, хто бував у парку, захоплювалися його красою та оригінальністю. Тут є і Єлисейські Поля, і англійський парк із колекцією рослин, завезених з багатьох країн світу. Кавказька гірка немов переносить нас у сонячну Грузію. Розкішні павільйони й альтанки, кам'яні гроти, каскади, підземний водяний тунель...

Тисячі людей створювали це диво: архітектори, художники, скульптори, паркетники, декоратори, різьбярі, ліпники плафонів та просто робітники.

1. Що тебе зацікавило чи вразило в цій розповіді? **2.** Якщо тобі довелося побувати в подібному місці, розкажи про це в класі.

Помандруйте з класом у мальовничий куточок свого міста (села). Пофантазуйте, що може бути тут на місці яру, галявини тощо.

СВЯТА НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Український народ дуже працьовитий. Але в його буденному житті важливе місце посідають свята. Вони урізноманітнюють повсякдення, дають можливість відпочити, набратися сил.

Державні свята офіційно оголошуються вихідними днями.

Основними державними святами в Україні є: Новий рік — 1 січня, Різдво Христове — 7 січня, Міжнародний жіночий день — 8 березня, День Перемоги — 9 травня, Великдень (Пасха), Трійця —

Дуже урочистим є святкування в Україні Великодня, або Пасхи. Великодні свята віродили дивовижне народне мистецтво — писанкарство.

1. Додай до наведеного в тексті переліку свят ті, які відзначають у твоїй родині. **2.** Розкажи, які великодні традиції ви зберігаєте.

ПИСАНКА

Розмалюю писанку,
розмалюю,
гривастого коника
намалюю.

Розмалюю писанку,
розмалюю,
соловейка-любчика
намалюю.

ЛЮДИНА І СВІТ

УКРАЇНА І СВІТ

У сучасному світі існує понад 200 держав. Кожна з них має свою територію, кордони, столицю та державні символи.

Найбільшими державами є Росія, Канада, США, Китай. Їх території величезні. Для того щоб пішки пройти від кордону до кордону, треба витратити понад рік, а на швидкісному літаку доведеться летіти кілька годин.

Багато мешканців цих країн за все своє життя можуть так і не побувати в усіх куточках своєї ж держави.

У світі є дуже маленькі країни, такі як Сан-Марино, Ватикан, що за півдня обійдеш пішки.

Кількість мов на Землі — понад 6 тисяч, в Україні розмовляють 73 мовами.

Україна стала незалежною державою в 1991 році. З багатьма державами встановлено дипломатичні відносини, підписано договори про добросусідство та співробітництво.

Великий внесок зробила Україна в розвиток світової науки і техніки, зокрема в освоєння космосу.

На Південному машинобудівному заводі в Дніпропетровську сконструйовано і виготовлено понад 400 штучних супутників Землі. Для того щоб успішніше досліджувати космос, країни об'єднуються в співпраці.

Культуру України цінують у цілому світі.

Пам'ятник Тарасові Шевченку
у Вашингтоні (США)

Пам'ятник Лесі Українці
в Телаві (Грузія)

Прочитай текст із олівцем у руках. Познач відому тобі інформацію знаком «+», невідому — знаком «-». Обміняйся враженнями щодо прочитаного із сусідом (сусідкою) по парті.

Знайди слова, які «заховались» у словах *добросусідство*, *співробітництво*, *співпраця*. Що вони означають?

Досліди, якими мовами володіють учні твого класу. Презентуй результати свого дослідження однокласникам, друзям або батькам.

УКРАЇНЦІ, ЯКІ ВДОСКОНАЛИЛИ СВІТ

СЕРГІЙ КОРОЛЬОВ — АДМІРАЛ ВСЕСВІТУ

Він вивів людство в космос. Народився в Житомирі. У паспорті писав: українець. Коли йому виповнилося 26 років, у небо злетіла перша у світі ракета, якій дали назву «09» і яку легко можна було б підняти на плечі.

1961 року в космос запущено ракету «Восток» з людиною на борту. Першим космонавтом став Юрій Олексійович Гагарін.

І «Дев'ятка», і «Восток» — справа життя однієї і тієї ж людини — Головного конструктора ракетно-космічних систем академіка Сергія Павловича Корольова. Польоти автоматичних станцій на Венеру і Марс, м'яка посадка на Місяць — це теж він, наш земляк, всесвітньо відомий учений.

РОДОМ З УКРАЇНИ

Небагато хто з вас може похвалитися тим, що йому відоме ім'я Юрія Кондратюка. Так склалося, що лише останніми роками до нас почали доходити відомості про нашого геніального земляка.

Ми довідалися про те, як Юрія Васильовича Кондратюка (справжнє прізвище Шаргей, а ім'я Олександр Гнатович), народженого в Полтаві 1897 року, шанують далеко за межами України. Його іменем названо малу планету № 3084, а також місячний кратер.

Цікаво, що місячний кратер має найбезпосередніше відношення до вченого. Саме на Кондратюковому відкритті ґрунтувалась американська програма «Аполлон» із висадкою астронавтів на Місяць і поверненням їх додому.

Перший примірник своєї книги «Завоювання міжпланетних просторів» Юрій Кондратюк подарував ученому-винахіднику Костянтиніві Ціолковському, який, до речі, веде свій родовід від козацького отамана Северина Наливайка.

На батьківщині Юрія Васильовича Кондратюка, у місті Полтаві, створено Музей авіації та космонавтики. Увічнено пам'ять українського відкривача космічних польотів у Полтавському педагогічному університеті. Там є меморіальна кімната-музей його імені.

ВІН ЗРОБИВ КОМП'ЮТЕР ЗРУЧНИМ

Щойно ви вмикаєте комп'ютер, починає працювати винахід Любомира Романківа родом із Львівщини. Він винайшов прилад для записування інформації на жорсткі диски. Якби цього винаходу не було, то ми б не користувалися сьогодні персональними комп'ютерами та Інтернетом.

У 2012 році Любомира Романківа введено до Національного залу слави винахідників США.

Цікаво, що власного комп'ютера вдома пан Романків і досі не має: каже, машина забрала б увесь вільний час. Зараз геніальний українець працює над створенням більш досконалих сонячних батарей.

Обговоріть, що нового ви дізналися з розділу «Українці, які вдосконалили світ». Що саме вдосконалили ці видатні люди? Хто із ваших земляків прославив Україну?

ЗА ЩО ШАНУЮТЬ УКРАЇНЦІВ

Головною рисою українського характеру завжди були любов і повага до праці, особливо хліборобської. Вшановувалися також і ремесла, до яких українці мали неабиякий хист. Свідчення цього можна знайти хоча б у славнозвісному «Описі України» (1650 рік) французького інженера Гійома де Боплана. На його думку, серед українських козаків були знавці всіх ремесел, необхідних людині: теслі, стельмахи, ковалі, зброярі, кожум'яки, римарі, шевці, бондарі, кравці тощо.

Українські жінки пряли льон і вовну, робили з них полотно і тканини для щоденного вжитку. Усі вони добре вміли обробляти землю, сіяти, жати, випікати хліб.

Марія Примаченко. Маруся кужіль пряла

Саме ставленням до праці наші предки вимірювали, чого варта людина, і засуджували ледарів. Недарма цій темі присвячена найбільша кількість українських приказок: «Як дбаєш, так і маєш», «Хто пізно встає, у того хліба не стає» тощо. А ще оберігався сімейний затишок. У народі казали: «Без сім'ї немає щастя на землі».

Співучість і артистизм українців уславилися в цілому світі. Так само, як і їхній талант до мистецької творчості.

Малярство, вишиванки, різьблення по дереву, писанки з давніх-давен прикрашали побут українців. У цих художніх витворах живе душа нашого народу — чутлива, лірична, талановита, сповнена любові до навколишнього.

Без перебільшення можна стверджувати, що жодною мовою світу не створено стільки народних пісень, як українською. Адже, за свідченням дослідників, кількість лише тих, що записані спеціалістами, сягає 200 тисяч.

Цікаво, що найпопулярніша у світі різдвяна пісня — український новорічний «Щедрик» в обробці композитора Миколи Леонтовича. Перекладена англійською під назвою «Колядка дзвонів», ця пісня звучить у багатьох фільмах та рекламних роликах. Хто дивився фільм про Гаррі Поттера або кінострічку «Сам удома», міг упізнати відому нам з дитинства мелодію української щедрівки.

1. Прочитай текст із олівцем у руках. Познач відому тобі інформацію знаком «+», невідому — знаком «-». Відшукай тлумачення незрозумілих слів у словнику. Обміняйся враженнями щодо прочитаного із сусідом (сусідкою) по парті. **2.** Знайди в тексті слова, що характеризують вдачу українців. Добери до цих слів відповідні приказки, прислів'я.

Організуйте конкурс на найкраще виконання української пісні або танцю. Можна оформити виставку вишиванок, писанок, витинанок. Напишіть колективного листа з подякою батькам переможців.

ПРЕДКІВСЬКЕ КОРІННЯ

Чи знаєш ти, мій юний друже,
Як зветься той, хто дошки струже,
Щоб збити з них стола чи лаву?
То робить **СТОЛЯР** свою справу.

ТЕСЛЯР — це теж потрібно знати —
Уміє хату збудувати.
КОВАЛЬ кує залізо вміло
І робить з нього плуг чи вила.

КУШНІР, за діло взявшись хутко,
 Зі шкури зробить гарне хутро.
 А потім він пошиє з нього
 Кожуха теплого, м'якого.

Вози й колеса хто майструє,
 Той зветься СТЕЛЬМАХ. Кінську зброю
 Виготовляє ЛИМАР, ШОРНИК,
 Збирає мед у лісі БОРТНИК.

А МЕЛЬНИК — той, хто цілі дні
 Невтомно трудиться в млині.
 Він меле жито і пшеницю
 На борошно, на паляниці.

ГОНЧАР — завзятий теж трудар.
 Потрібен, мабуть, Божий дар
 Творити з глини гарні речі —
 Макітру, горщик або глечик.

Уміння кожне — то супутник
Життя людини. Вміє ГУТНИК
Сяйливе скло виготовляти,
А МУЛЯР — грубки мурувати.

КРАВЕЦЬ шанований в народі
За те, що вміє шити одяг,
А ШВЕЦЬ взуття пошиє модне
На теплу пору і холодну.

Сучасне й давнє ремесло
Шанує місто і село.
Талант, професія, уміння —
То наше предківське коріння.

Василь Гей

1. Знайди в тексті назви ремесел. Про які з них ти довідався вперше? 2. Якими з перелічених у вірші ремесел володіють члени твоєї родини?

Створи листівку про сучасні народні ремесла свого краю. Презентуй її однокласникам.

ТИ І СВІТ ЛЮДЕЙ

За своє життя людина вступає у взаємозв'язки з різними людьми. Це можуть бути дуже близькі і далекі родичі, найкращі друзі і хороші приятелі, випадкові перехожі і просто незнайомі люди.

Чим більше людина спілкується, тим ширше коло її знайомих. Щоб налагодити стосунки з іншою

людиною, не обов'язково перебувати з нею в одній кімнаті. За допомогою телефонів, комп'ютерних мереж, листів, радіо, газет і телебачення ми контактуємо з усіма людьми планети.

Спілкування зі світом у людини розпочинається з її сім'ї — мами, тата, братиків, сестричок, бабусь, дідусів та інших родичів, а також сусідів, знайомих.

Наступне коло спілкування — друзі, однокласники. З ними весело гратись, цікаво разом учитись, допомагати одне одному.

Ще є важливе коло людей, до якого належить кожен із нас, — народ. Це люди, які живуть в одній країні, вважають її культуру своєю.

Нарешті, найбільшою спільнотою для кожної людини є людство — усі люди планети Земля.

Для тебе, як і для всіх жителів Землі, важливо, щоб на планеті були чисті повітря і вода, щоб люди не гинули від голоду, хвороб, війн.

Визнач, що за чим, від меншого до більшого:

- однокласники;
- сім'я;
- громадяни країни;
- жителі Землі;
- учні школи;
- мешканці міста (села).

1. Обміняйтеся враженнями про спілкування з вашими ровесниками, які живуть в інших містах чи селах або навіть країнах. Чим ці діти вам цікаві? З ким би ви хотіли листуватися? **2.** Продовжте по черзі речення: «Ми, люди Землі, хочемо жити в мирі та злагоді, мати житло, їжу...»

ВИХОВАНІЙ ХЛОПЧИК

Дмитрик поїхав зі своїми батьками за кордон відпочивати. Тут він уперше зміг використати свої знання з англійської мови. У готелі було багато відпочивальників із різних країн: і болгари, і французи, і англійці. Їхні діти весело проводили час разом, їх ніколи не цікавило, хто і з якої країни приїхав відпочивати. Дмитрик теж розважався з ними, тим більше що його знання англійської було нічим не гірше за знання інших дітей.

Одного дня вихователька, яка гралася з дітьми, звернулася до Дмитрика:

— Судячи з того, як ти гарно поводишся, ти, мабуть, із Голландії. Голландці такі стримані та ввічливі...

Дмитрик дуже хотів, щоб його теж вважали стриманим і ввічливим...

1. Як би ти вчинив на місці Дмитрика? Чому? 2. Які риси характеру притаманні українцям? Що треба зробити, щоб іноземці дізналися про них? (Довідка: працьовитість, співучість, щедрість, гостинність, доброзичливість, привітність.)

СВІТ РІЗНОМАНІТНИЙ

Кожен народ створює свою особливу культуру. У піснях, легендах, казках, прислів'ях міститься мудрість народу, яка накопичувалася століттями.

Краса народних костюмів у різних куточках нашої планети вражає і сьогодні найвибагливіших модників. Різноманітність народних страв робить їх відомими у всьому світі.

Людина завжди прагне знати більше про навколишній світ і людство, тобто тих, хто живе на нашій Землі.

Інколи люди без будь-якої підстави надають великого значення кольору шкіри. Ти знаєш, що на Землі живе понад 7 мільярдів людей, причому в одних жовта шкіра різних відтінків — від темного до світлого, у других — чорна, у третіх — біла.

Але колір шкіри не має ніякого відношення до того, добра людина чи зла, розумна чи не дуже, здорова чи хвора.

То чому б усім людям не жити в мирі, разом дбати про Землю — свій спільний дім, дружити, збагачуватись одне від одного знаннями, традиціями, культурними цінностями?

Подобається людина чи не подобається, дружи-
мо з нею чи ні — залежить від багатьох причин,
але не від того, де вона живе, яка в неї зовніш-
ність, до якого храму вона ходить.

1. Від чого залежить ставлення людей одне до одного?
2. З яких країн походять автори твоїх улюблених казок, прозових і поетичних творів?
3. Як ти гадаєш, які українські страви відомі у всьому світі?

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Якось увечері сім'я Софійки зібралася на кухні. Поки мама заварювала чай, Софійка розглядала маленьку коробочку чаю.

— Зроблено в Індії, — прочитала вона. — Упаковано в Англії. Як це? Цей чай справді з Індії?

— Авжеж, — сказав тато.

— Зараз люди користуються багато чим, що ввозять сюди з інших держав. Тому в нашому домашньому господарстві можна зустріти чай з Індії,

каву з Бразилії, телевізор з Японії, куртки з Фінляндії. Таке величезне світове господарство, і кожна країна має в ньому своє місце.

Обговоріть, що із яких країн ви маєте у своєму домашньому вжитку.

Досліди, які товари з України відправляють за кордон. Презентуй результати свого дослідження однокласникам, друзям або батькам.

У КОЖНОМУ КУТОЧКУ СВІТУ СВОЇ ТРАДИЦІЇ І ЗВИЧАЇ

НОВИЙ РІК У РІЗНИХ НАРОДІВ

Завжди і в усіх народів святкували і святкують настання Нового року, хоча не скрізь це було 1 січня. Приміром, в Англії ще два століття тому Новий рік починався 26 березня. А нащадки

стародавніх єгиптян і досі вважають початком року перше серпня.

У Стародавньому Римі Новий рік — перше січня — завжди починався з гучних веселощів. Цього дня римляни приносили одне одному подарунки — усілякі ласощі, мед, плоди, цінні речі. Часто дарували світильники (їх робили з червоно-бурої або жовтої глини, із бронзи і навіть золота). Вважаючи перше січня днем щасливого передвістя, римляни приносили жертву богові Янусу.

У Норвегії в новорічну ніч діти чекають дарунків від кози. У цій країні коза є привілейованою твариною. Легенда розповідає, що норвезький король Олаф II одного разу врятував поранену козу. Тварину доправили в палац, вилікували і відпустили. На знак подяки вона щоночі приносила рятівнику рідкісні цілющі рослини. Тому їй діти готують святкові гостинці, які кладуть у свої черевики.

У Гвінеї в день Нового року заведено водити вулицями слонів, які символізують багатство й міць. Процесія супроводжується танцями, піснями, іграми.

Маленьким жителям Данії на Новий рік дарують дерев'яну або плюшеву ялиночку з тролем, що визирає з-під зелених гілочок. Данці вірять, що лісовий пустун — це втілення душі дерева. Опівночі господиня подає на святковий стіл величезну миску солодкої рисової каші із секретом. Особливість цієї каші в тому, що на дні миски захований горішок або мигдаль.

У мешканців Тибету існує цікавий новорічний звичай: господині печуть багато пиріжків із різною начинкою і роздають їх знайомим і незнайомим. Чим більше роздаси — тим багатшим будеш у новому році.

РІЗДВЯНІ СВЯТА

У Німеччині Різдво — це найважливіше свято. До нього німці готуються вже під час передріздвяного посту. Сплітають з ялини вінок, прикрашають його, ставлять на ньому чотири свічки. Першу свічку запалюють у першу неділю посту, потім

кожного тижня запалюють чергові свічки. Колись так прибраний вінок підвішували до стелі, зараз частіше кладуть його на столі. Обов'язковими святвечірніми стравами німців є картопляний салат чи ковбаски.

Чехи, подібно до поляків, під час свята їдять багато страв з коропа. Після вечері господар дому ділить яблуко навпіл. За розташуванням зерняток родина ворожить собі, яким буде черговий рік. На десерт чехи подають 12 сортів тістечок, що символізують 12 місяців.

У Венесуелі (Південна Америка) люди на святвечір діляться виноградом. Кожна людина з'їдає 12 виноградин, які символізують місяці. З'їдаючи їх, придумують собі бажання на кожний місяць і вірять, що це здійсниться.

1. Як відзначають Новий рік і Різдво в Україні?
2. Звідки можна довідатися про культуру та звичаї інших народів?
3. У яких країнах ви б хотіли зустріти Новий рік або Різдво? Чому?

САНТА, МОРОЗ ТА МИКОЛАЙ

Морозний зимовий день. Василько, Степанко та Наталка, награвшись на вулиці, заскочили погрітися до Василькової бабусі. Бабця Ганя якраз виймала з печі миколайчиків — печиво до завтрашнього свята. Дітлахи оточили стіл і роздивлялися, як бабуся обережно складала печиво у миску, вкриту рушником.

— Це — миколайчики, — гордовито пояснив Василько, — завтра ми будемо зустрічати Святого Миколая. Я його весь рік чекав: гарно поведився, чемним був, мамі допомагав. Минулого року він мені книжку цікаву під подушку поклав за те, що я добре вчився. Й у цьому році, думаю, мене подарунок чекає, а не різочка.

— Миколай? — здивувалася Наталка. — Ніколи не чула. А який він?

— У червоному жупані, з мішком подарунків, сивий, бородатий дідусь.

— Так це ж Дід Мороз! До нас він теж прийде! Тільки не зараз, а на Новий Рік...

— Ви маєте на увазі Санта Клауса? — перепитав Степанко. — Мені хрещена щороку від нього подарунки висилає. З Італії!

— У кожному куточку світу свої традиції, свої звичаї. А в Україні — свої, — мовила бабуся. — Так із давніх-давен повелося. Святий Миколай приходив ще до наших бабусь та дідусів, їхніх бабусь та дідусів. Неважливо те, що в інших країнах

обов'язково зупиняється, розпитує їх про добрі вчинки, що вони зробили, а тільки потім дає подарунок. А за нікчемні вчинки соромить.

У будинку Миколая в Пістині працює пошта Чудотворця, якому надходять листи від дітвори з усіх куточків України (уже одержано понад десять тисяч листів).

Адреса пошти Святого Миколая:

*Святому Миколаю, м. Косів, вул. Дружби, 84,
Івано-Франківська область, 78600.*

Або на сайті:

<http://mykolaj.if.ua/sendletter/>

Охороняють маєток Святого Миколая різноманітні казкові герої, зроблені з дерева майстрами-умільцями.

Якби тобі довелося бути помічником Святого Миколая, кому б ти відвіз подарунки? Які? Обміняйтесь думками. Відзначте найкращого помічника.

навчального року порушницям повертається сума їхніх «внесків». Однак такі «рахунки» дівчатам дуже не подобаються, тож порушень стає все менше.

1. Які зі звичаїв вам сподобалися? Чому? **2.** Про які з наших звичаїв ви б хотіли розповісти дітям інших країн? Складіть колективну розповідь. **3.** Обговоріть, які правила ви б започаткували у своїй школі.

ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ — СПІЛЬНА СПРАВА ВСІХ ЗЕМЛЯН

Природа і людина тісно пов'язані. І якщо природа може існувати без людини, то людина без природи — ні. На жаль, люди користуються дарами природи не по-господарськи. Так, на земній кулі вже знищено 270 видів диких тварин. Серйозно постраждав і рослинний світ.

Зараз люди витрачають величезні гроші, щоб відновити колишні багатства і красу природи. Особливо піклуються про це в країнах Європи. Для збереження чистоти повітря тут використовують сонячні батареї, вітряки; замінюють звичайні автомобілі на електромобілі; дбають про переробку сміття, пластикових пляшок і пакетів. Завдяки проведеним заходам у Європі практично перестали випадати кислотні дощі, які знищують врожаї.

Якщо одна або кілька країн дбатимуть про навколишнє середовище, то це мало вплине на чистоту довкілля. Тому потрібно всім відповідально ставитися до цієї справи.

- Продовж перелік заходів.
 - ✓ Не користуватися поліетиленовими пакетами, а ходити до магазину з «екологічною» торбинкою (із тканини).
 - ✓ Старий одяг та взуття не викидати, а здавати до пунктів прийому вторсировини чи утилізувати самостійно.
 - ✓ Готуючи їжу, не перетворювати на відходи корисні продукти.
 - ✓ Берегти підручники, книжки, ощадливо використовувати зошити, збирати і здавати макулатуру.

Візьми до уваги!

- Щойно викинута тобою обгортка від цукерки (або інший папірець) згниє в землі, коли навчатимешся у восьмому класі (через три-чотири роки).

- Металева банка проіржавіє і почне руйнуватися, коли ти закінчиш школу (через 10–11 років).
- Ти станеш дідусем чи бабусею, а поліетиленовий пакет ще не розкладеться повністю (на це знадобиться більш як 100 років).
- Скляна пляшка, бите скло перетворяться на пісок аж через 600 років!

БЕЗКОРИСЛИВА ДОПОМОГА

У суботу Данилко і Софійка почули по радію, що в кількох країнах Африки мільйонам людей загрожує голод.

— Світова спільнота активно долучилася до рятування людей. Багато країн допомагають постраждалим. Із Франції везуть медикаменти, з України — харчі, з Німеччини — намети для біженців... — говорив диктор.

— А чому всі так дружно допомагають? — запитала Софійка.

— Тому що всі держави прагнуть допомагати одна одній у біді, — відповів їй Данилко.

Про яку допомогу держав одна одній ви чули або читали? Запитай у своїх батьків про такі випадки. Поділись цією інформацією з однокласниками.

Пам'ятай! Тільки разом усі люди можуть зберегти Землю, на якій живуть.

МІЖНАРОДНИЙ ПОЇЗД

Сядьмо тепер в міжнародний вагон
І через гори — гайда за кордон.
Там, за кордоном, на першій же станції
Зразу відчуем, що ми вже у Франції.

ЗМІСТ

Познайомтеся з ним!	3
---------------------------	---

ЛЮДИНА

Радість життя	4
Ти звичайний чи незвичайний?	10
Людське «Я».....	16
Винаходи людства	20
Дорога до успіху.....	25
Великі досягнення малих українців	29
Не витрачай даремно час!	34
<i>Робимо висновки з теми «Людина».....</i>	<i>39</i>

ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

Школа вихованості.....	40
Чемним треба бути скрізь.....	42
Людські чесноти	55
Про акуратність.....	59
Будьте дружелюбними!.....	65
Не роби нікому зла!	68
Чи варто бути правдивим?	69
Культура спілкування	76
<i>Робимо висновки з теми «Людина серед людей».....</i>	<i>81</i>

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

Вчимося любити свою Батьківщину	82
Людина живе в суспільстві.....	88

Символіка. Що це таке?	91
Державні символи України	94
Українська мова — державна мова України.....	97
Батьки зобов'язані — діти зобов'язані.....	98
Навчання — основний обов'язок дітей.....	104
Про правопорушення.....	108
Передбачай наслідки своїх вчинків	115
За скоєне відповідають перед законом.....	118
Культурна спадщина народу.....	123
Свята нашої держави	126
<i>Робимо висновки з теми «Людина в суспільстві».....</i>	<i>129</i>

ЛЮДИНА І СВІТ

Україна і світ.....	130
Українці, які вдосконалили світ	132
За що шанують українців.....	135
Ти і світ людей.....	139
У кожному куточку світу свої традиції і звичаї	145
Охорона довкілля — спільна справа всіх землян.....	153
<i>Робимо висновки з теми «Людина і світ».....</i>	<i>158</i>